

TECHNICKÁ UNIVERZITA V LIBERCI

FAKULTA PEDAGOGICKÁ

Katedra sociálních studií a speciální pedagogiky

Studijní program: Sociální práce

Studijní obor: Sociální pracovník

Kód oboru: 7502R023

Název bakalářské práce:

DÍTĚ V ROZVODOVÉ SITUACI

THE CHILD IN A DIVORCE SITUATION

Autor:

Jarmila Petrušková
Horní Maxov 77
468 44 Josefův Důl

Podpis autora: _____

Vedoucí práce: Mgr. Květuše Sluková

Počet:

stran	obrázků	tabulek	grafů	zdrojů	příloh
76	0	12	15	16	11 + 1 CD

CD obsahuje **celé** znění bakalářské práce.

V Liberci dne: 30. 4. 2008

TU v Liberci, Fakulta pedagogická

Katedra sociálních studií a speciální pedagogiky

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

Jméno a příjmení studenta:	Jarmila Petrušková
Adresa:	Horní Maxov 77, 468 44 Josefův Důl
Bakalářský studijní program:	Sociální práce
Studijní obor:	Sociální pracovník
Kód oboru:	7502R023
Název bakalářské práce:	DÍTĚ V ROZVODOVÉ SITUACI
Název BP v angličtině:	THE CHILD IN A DIVORCE SITUATION
Vedoucí práce:	Mgr. Květuše Sluková
Termín odevzdání:	30. 4. 2008

.....
vedoucí bakalářské práce

.....
děkan FP TUL

.....
vedoucí KSS

Převzal (student): Jarmila Petrušková

Datum: 16. 2. 2008

Podpis studenta:

Prohlášení

Byla jsem seznámena s tím, že na mou bakalářskou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb., o právu autorském, zejména § 60 – školní dílo.

Beru na vědomí, že Technická univerzita v Liberci (TUL) nezasahuje do mých autorských práv užitím mé bakalářské práce pro vnitřní potřebu TUL.

Užiji-li bakalářskou práci nebo poskytnu-li licenci k jejímu využití, jsem si vědoma povinnosti informovat o této skutečnosti TUL; v tomto případě má TUL právo ode mne požadovat úhradu nákladů, které vynaložila na vytvoření díla, až do jejich skutečné výše.

Bakalářskou práci jsem vypracovala samostatně s použitím uvedené literatury a na základě konzultací s vedoucím práce a konzultantem.

V Liberci dne:

Podpis:

Poděkování

Velmi ráda bych poděkovala všem, kteří mi pomáhali, podporovali mne a mohla jsem tak vytvořit a dokončit svou práci. Díky patří mému muži, který mi dodával sílu a značnou dávku optimismu. Děkuji vedoucí práce, paní Mgr. Květuši Slukové, která mi poskytla cenné rady a připomínky. Nesmím také zapomenout na mé přátele a blízké, kteří mi byli oporou. Děkuji také své profesi, že jsem mohla do této práce zahrnout i své praktické zkušenosti z oboru.

Název bakalářské práce: DÍTĚ V ROZVODOVÉ SITUACI

Název bakalářské práce: THE CHILD IN A DIVORCE SITUATION

Jméno a příjmení autora: JARMILA PETRUŠKOVÁ

Akademický rok odevzdání bakalářské práce: 2007/2008

Vedoucí bakalářské práce: MGR. KVĚTUŠE SLUKOVÁ

Resumé:

Bakalářská práce se zabývala postavením dítěte v rozvodové situaci jeho rodičů. Vycházela z přetrvávající problematiky rozvodových sporů, které mají neblahé důsledky na celkovou pohodu dítěte. Jejím cílem bylo zjistit, do jaké míry je rozvodová problematika pro děti zatěžující objektivním zhodnocením školní úspěšnosti dítěte. Práce tvořily dvě základní oblasti. Část teoretická vysvětlila pojem dětství a jeho stěžejní vývojové etapy, prezentovala prostřednictvím odborných zdrojů důležitost rodiny a úskalí rozvodové problematiky. Zabývala se i právní problematikou a doporučeními jak předcházet negativním důsledkům rozvodového sporu. Praktická část práce zjišťovala prostřednictvím obsahové analýzy spisové dokumentace míru negativních dopadů, které se projevují na školní úspěšnosti dítěte. Tuto situaci pak dokreslovaly případové studie. Výsledky ukazovaly, že míra vyvíjené zátěže na dítě v období rozvodu je značná a projevuje se mj. v poklesu školní úspěšnosti. Na základě těchto zjištění byla učiněna opatření v oblasti každodenního života, odborného poradenství a v oblasti právní. Za největší přínos práce vzhledem k řešené problematice bylo možné považovat to, že dítě je v nelehkém postavení v procesu rozvodové situace a nutí nás to tak k zamyšlení, co pro to aktivně dělat, aby k tomu docházelo v co nejmenší míře.

Klíčová slova: dospívání, význam rodiny pro dítě, rozvod jako zátěž pro dítě, psychická pohoda dítěte, dítě v manželském konfliktu, následky zátěží působících na dítě, pokles školní úspěšnosti dítěte, zajištění práv dítěte a jeho ochrany, kolizní opatrovnictví, obsahová analýza spisové dokumentace, kasuistika, děti ocitající se v rozvodové situaci rodičů ve věku 11 – 15 let, nedostatečná informovanost dětí a budoucí rodinné uspořádání, poskytnutí prevence a pomoci, navrhovaná opatření – každodenní život, odborné poradenství, právní oblast.

Summary:

This thesis deals with child's situation in divorce problems of its parents. The theme goes out from the ever lasting problems of divorce proceedings which badly influence the peace of mind of the child. The thesis's aim was to find out how much burdening the divorce problems are for a child in a matter of school successfulness.

The work consists of two basic areas. The theoretical part explains the term of childhood and its main evolutionary periods, presents the importance of family and troubles concerning to divorce problems by way of skilled sources. It also talks about legal system and gives the recommendations how to prevent the negative consequences of divorce proceedings.

Analysing the written documentation the practical part tried to describe the amount of negative consequences which influence the school successfulness. These situations were supported by surveys.

The results showed that the amount of imposing pressure in the time of divorce proves in a school successfulness. It causes the school successfulness's fall.

Finding these facts meant to make some precautions in every day life, professional consultancy and also in a legal system.

I can see the biggest contribution in understanding the child's situation by thinking and acting actively to slow down the children's stress and children's difficult situation.

Key words: the journey from youth to maturity, the value of the family for a child, divorce as a burden for a child, the child's peace of mind, child in a matrimony conflict, the consequence of burden affecting the child, the fall of the school successfulness, securing the children's rights and their protection, collisional custody, casuistic, children at the age of 11-15 finding in a divorce problem of their parents, insufficient knowledgeableness of the children and future family organization, providing precaution and help, suggested steps (precautions) – every day life, professional consultancy , legal system

OBSAH

1 ÚVOD	10
2 TEORETICKÉ ZPRACOVÁNÍ PROBLÉMU	12
2. 1 Dětství	12
2. 1. 1 Vymezení období dospívání	12
2. 2 Rodina	14
2. 2. 1 Definice pojmu rodina	14
2. 2. 2 Funkce rodiny	14
2. 2. 3 Rodina a hledisko dítěte	15
2. 2. 4 Význam rodiny pro dítě	16
2. 3 Rodičovství	17
2. 4 Rozvod	17
2. 4. 1 Před rozvodem	18
2. 4. 2 Udržování manželství kvůli dětem	19
2. 4. 3 Období rozvodu	20
2. 4. 4 Rozvod je zátěží v každém věku dítěte	21
2. 4. 5 Dítě uprostřed manželského konfliktu	21
2. 4. 5. 1 Nejčastější manévry směřované vůči dětem	22
2. 4. 6 Situace po rozvodu	24
2. 4. 7 Kritické chvíle	24
2. 4. 8 Identita dítěte po rozvodu	25
2. 5 Následky zátěží, traumat a špatného zacházení s dětmi	26
2. 5. 1 Důsledky rozvodové situace – ztráta pohody dítěte	27
2. 6 Právní normy	28
2. 6. 1 Zákon o rodině	28
2. 6. 1. 1 Rodičovská zodpovědnost	28
2. 6. 1. 2 Výkon kolizního opatrovnictví	28
2. 6. 1. 3 Rozvod	29
2. 6. 2 Občanský soudní řád	30
2. 6. 3 Úmluva o právech dítěte	30
2. 6. 4 Zákon o sociálně-právní ochraně dětí	32
2. 7 Výkon kolizního opatrovnictví	33

2. 8 Odborné poradenství v oblasti rozvodové problematiky	34
2. 8. 1 Orgán sociálně-právní ochrany dětí	34
2. 8. 2 Odborný poradce pro mezilidské vztahy	35
2. 8. 3 Rodinná mediace	36
2. 8. 4 Další státní i nestátní instituce	36
2. 9 Předcházení negativních následků rozvodu	37
2. 9. 1 Nepodceňovat vnímavost dítěte vůči rodinnému rozvratu, rozvodu a porozvodové situaci	37
2. 9. 2 Zachovat vědomí rodičovství	38
2. 9. 3 Zabránit pokračování rozvodového konfliktu	38
2. 9. 4 Zabránit popouzení dítěte proti bývalému partnerovi	38
2. 9. 5 Zachovat pozitivní obraz toho druhého	39
2. 9. 6 Zabránit kupování a podplácení dítěte	39
2. 9. 7 Upravit styk s rozvedeným rodičem co nejlépe	39
2. 9. 8 Citlivý vstup náhradního rodiče	40
2. 9. 9 Ujasnit dítěti situaci kolem rozvodu	41
 3 PRAKTICKÁ ČÁST	 42
3. 1 Cíl praktické části	42
3. 2 Stanovení předpokladů	42
3. 4 Použité metody	43
3. 4. 1 Obsahová analýza spisové dokumentace	43
3. 4. 2 Kazuistika	45
3. 5 Popis a charakteristika zkoumaného vzorku	45
3. 6 Průběh průzkumu	48
3. 7 Získaná data a jejich interpretace	49
3. 7. 1 Získaná data	49
3. 7. 1. 1 Rozvod je zátěží v každém věku dítěte	49
3. 7. 1. 2 Není podstatné, že dojde k rozvodu, ale jakým způsobem	50
3. 7. 1. 3 Míra informovanosti dětí	54
3. 7. 1. 4 Pokles školní úspěšnosti dítěte v době rozvodu	58
3. 7. 2 Kazuistiky dokreslující pokles školní úspěšnosti dítěte	60
3. 7. 3 Vyhodnocení předpokladů	63

4 SHRnutí	67
5 Závěr	70
6 NAVRHOVANÁ OPATŘENÍ	71
6. 1 Oblast každodenního života	71
6. 2 Oblast odborného poradenství	72
6. 3. Oblast právní	73
7 SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ	75
8 SEZNAM PŘÍLOH	76

1 ÚVOD

Rodina je nejdůležitější společenskou skupinou. Je stavěna do pozic základu společnosti, ale na druhou stranu se nám velmi snadno rozpadá. Podstatné příčiny krize moderního rodiny jsou mimo ni. V tradiční společnosti bylo existenční nutností, aby byla rodina soudržná. Avšak dnes již není nebezpečné žít bez rodiny. Stát vytváří takové podmínky, které rozpad rodiny umožňují. Tradiční rodina pokrývala všestranně celkový aparát pro zabezpečení člověka. Pro existenci byla soudržnost v domácnostech nezbytná, rozvodovost byla mizivá, samotný rozvod riskantní.

Rodina se stále více rozpadá. Určité oblasti lidského žití však nejsou zajišťovány státními organizacemi a ty stále zůstávají na rodině. Jedna z těchto oblastí je péče rodičů o děti.

Rozvod se v naší společnosti stal zcela běžnou záležitostí. Rozvod nebo jeho perspektiva – ne-li vlastní, pak blízkých - otřásl pocitem bezpečí u většiny lidí.

Když se dvojice rozhodne pro rozvod, má před sebou celou řadu rozhodnutí. Ta nejdůležitější rozhodnutí – často také nejbolestivější – se týkají dětí. Kde by děti měly žít? Kdo za ně ponese odpovědnost? Komu budou podle práva a zákonů svěřeny do péče? ¹

Naše děti nemají snadné časy. Úroveň rodinného života poklesla. Příbuzní jsou roztroušeni široko daleko, což pro děti zmenšuje příležitost získat navíc určitou péči, posilující naději a soucítění. Je více projevů násilí, které se stává bezprostřednějším i vlivem televize a videokazet.

Pro děti je rodina důvěrou, bezpečím a útěchou. Promiňme jim tedy jejich potíže, mají-li pochopit a přijmout nevyhnutelnost rozvodu. Můžeme jim ukázat, co a jak dělat v těžkých obdobích, aby to dělaly moudře, pevně a citlivě. Můžeme vytvořit takovou rodinnou strukturu, která dětem zajistí, že se s nimi nikdo nerozvede, strukturu, která chrání jejich nezadatelné právo na dva rodiče.²

¹ WARSHAK, R. *Revoluce v porozvodové péči o děti*. Praha: Portál, 1996, s. 15.

² WARSHAK, R. *Revoluce v porozvodové péči o děti*. Praha: Portál, 1996, s. 209.

Pracuji na Městském úřadě v Jablonci nad Nisou, odboru humanitním, oddělení sociálně-právní ochrany dětí. Výkon mé práce spočívá v zajišťování odborných a specializovaných agend na úseku péče o rodinu a dítě.

Přednostním zájmem při výkonu agendy sociálně-právní ochrany dětí je zájem a blaho dítěte. Jeho právo vyrůstat v rodinném prostředí, v atmosféře štěstí, lásky a porozumění.

Výkon mé práce spočívá v ochraně práva dítěte na příznivý vývoj a řádnou výchovu, ochraně jeho oprávněných zájmů. Při péči o rodinu a dítě, doprovázení klientů při rodinných potížích, náročných situacích, ve kterých se ocitají, jsem v roli doprovázející osoby při řešení jejich problémů. Působím na rodiče a děti (případně další rodinné příslušníky) tak, aby docházelo k obnovení narušených funkcí rodiny.

Zaujímám úlohu odborného poradce v oblasti rodinného práva, mezilidských vztahů, dětských práv a dobrého vývoje dítěte. Vstupuji jako účastník řízení do opatrovnických záležitostí justice a zastupuji nezletilé děti v hájení jejich práv. Vstupuji do rodinných vztahů a v případě potřeby provádím potřebné intervence.

Téma k vypracování bakalářské práce je mi velmi blízké. Působím ve své profesi jako terénní sociální pracovník a specialista v oblasti týraných dětí. S rozvodovou problematikou se setkávám na svém pracovišti téměř denně.

Rodinný rozvrat a následný rozvod manželství zasáhne všechny členy rodiny. Je to dlouhá a nelehká cesta, kdy účastníci prochází různými etapami. Nejcitlivější záležitostí je pak především pro děti.

Vypracováním bakalářské práce byla především snaha vyzdvihnout důležitost dítěte. Zvýraznit, že každý člověk je jedinečnou a neopakovatelnou bytostí. Byla snaha apelovat na to, abychom dětem více naslouchali, více s nimi komunikovali a především respektovali jejich názory a přání. Neponechávat ho jakoby stranou.

Snahou je vysvětlit, docílit toho, aby se účastníci rozvodového řízení více věnovaly skutečnému naplnění základních ustanovení právních norem, které sledují zájem a dobrý vývoj dítěte se snahou zachovat mu dobře fungující rodinu.

2 TEORETICKÉ ZPRACOVÁNÍ PROBLÉMU

2.1 DĚTSTVÍ

Dítě chápeme podle Úmluvy o právech dítěte z roku 1989, jako každou lidskou bytost mladší osmnácti let, pokud podle právního řádu, jenž se na dítě vztahuje, není zletilosti dosaženo dříve. U nás je možno zplozetit dítě nejdříve v šestnácti letech rozhodnutím soudu, jsou-li pro to vážné důvody.

Dětství je období vývoje dítěte, jeho příprava na dospělost. Jeho poznání z nejrůznějších aspektů ukazuje na složitost vývoje dítěte, závislost na bezprostředním okolí, rodině, i zákonitých procesech, kterými se v rámci socializace z této závislosti postupně vymaňuje, aby dosáhlo svého vlastního místa ve společnosti, svůj sociální status a roli v ní. K tomu však potřebuje, aby jeho potřeby a požadavky byly náležitě uspokojovány v pravé míře, času a prostoru a tak aby byla jeho práva náležitě respektována, jak ostatně požaduje zmíněná Úmluva o právech dítěte.

Z tohoto hlediska nutno chápat dětství jako sociální jev či konvenci. Jeho pojetí, hodnota, ale i trvání závisí také na řadě společenských faktorů, zdaleka nikoli jen biologických či psychických. Záleží na postavení dítěte v daném společenství, které je výsledkem dlouhého historického vývoje člověka. Ten začínal z velmi primitivních začátků primitivních lidí a dlouho se opíral převážně jen o prosté zákony přírody. Člověk a posléze vyvíjející se lidstvo se nevyhnulo při postupném uvědomování si své existence i poznávání svého dětství jako vstupu do života či jeho úvodní fázi.³

2.1.1 VYMEZENÍ OBDOBÍ DOSPÍVÁNÍ

V základním, biologickém smyslu lze období dospívání vymezit široce jako životní úsek ohraničený na jedné straně prvními známkami pohlavního zrání a znatelnou akcelerací růstu, na druhé straně dovršením plné pohlavní zralosti a dokončením tělesného růstu.

³ DUNOVSKÝ, J. *Sociální pediatrie*. Praha: Grada Publishing, 1999, s. 40, 41.

S výhradami, které vyplývají z uvedené značné intraindividuální a interindividuální variability, můžeme však v dnešních podmínkách rozvinuté průmyslové společnosti vymezit hranice období dospívání zhruba takto: dolní hranice 11 – 12 let, horní asi 20 – 22 let. Je ovšem značný rozdíl mezi dvanáctiletým „skoro ještě dítětem“ a dvacetiletým „skoro již dospělým“. Proto bývá celé období dále členěno. Přidržíme-li se nejčastějšího dělení, můžeme rozlišovat:

1. Období pubescence – zhruba od 11 do 15 let

- a) Fáze prepuberty:** začíná prvními známkami pohlavního dospívání a obvykle i „vlnkou“ urychlení v růstové křivce. Končí nástupem menarché u dívek, resp. analogickým vývojem u chlapců (první emisí semene – noční polucí). U většiny našich dívek trvá tato fáze zhruba od 11 do 13 let. U chlapců probíhá fyzický vývoj asi o 1 až 2 roky později.
- b) Fáze vlastní puberty:** nastupuje po dokončení prepuberty a trvá do dosažení reprodukční schopnosti. První menzes bývají zpravidla anovulační a často nepravidelné. Pravidelný ovulační cyklus a schopnost oplodnění se tedy dostavuje až za nějaký čas po prvních menzes – zpravidla za 1 – 2 roky. Podobně je i reprodukční schopnost chlapců dosahována o něco později, po dokončení vývoje hlavních sekundárních pohlavních znaků. Zhruba můžeme období vlastní puberty vymezit věkem 13 – 15 let. Specifičnost pubescentního období je patrná i z označení těchto dětí v běžné řeči: výrostci, žáby apod.

2. Období adolescence. Postupně se dosahuje plné reprodukční zralosti a dokončuje se tělesný růst. Období adolescence zahrnuje dobu zhruba od 15 do 20 – 22 let.⁴

Starší školní věk (10 – 15 roků) je ovlivněn nástupem pubescence a somatosexuální zralosti. Jedinci procházejí obdobím krize identity, přestávají se cítit dětmi a snaží se stát součástí světa dospělých. Ten je ještě neakceptuje, proto se obracejí k prostředí

⁴ LANGMEIER, J., KREJČÍŘOVÁ, D. *Vývojová psychologie*. Praha: Grada Publishing, 1998, s. 138, 139, 140.

vrstevníků, kde se cítí být sví a silní. Tvoří party, jejichž vliv je problematický zejména u dětí, které nemají dobré rodinné zázemí.⁵

2. 2 RODINA

Společenská skupina spojená manželstvím nebo pokrevními vztahy a odpovědností a vzájemnou pomocí.⁶

2. 2. 1 DEFINICE POJMU RODINA

Rodina je z hlediska socializace ze tří primárních společenských skupin (spolu se skupinou předškolní, školní a pracovní a pak skupinou vrstevníků) skupinou nejdůležitější. Je totiž nejvýznamnější součástí společenské mikrostruktury, která provází člověka nebo se ho aspoň nějak dotýká ve všech fázích života.

Definovat ji přesně je velmi obtížné, ne-li nemožné. Existuje totiž velmi mnoho jejích podob, variant i způsobů soužití v prostoru, času a formě. Proto je také v této souvislosti možno hledat jen ty nejdůležitější znaky, které by rodinu charakterizovaly ve vší její variabilitě.

Z tohoto hlediska možno chápat **rodinu jako malou primární společenskou skupinu, založenou na svazku muže a ženy, na pokrevním vztahu rodičů a dětí či vztahu jej substituujícím (osvojení), na společné domácnosti, jejíž členové plní společensky určené a uznané role vyplývající ze soužití, a na souhrnu funkcí, jež podmiňují existenci tohoto společenství a dávají mu vlastní význam ve vztahu k jedincům i k celé společnosti.**

2. 2. 2 FUNKCE RODINY

- **Biologicko reprodukční** – má zabezpečovat udržení života početím a porozením nového člena. Někdy se ovšem označuje jako sexuální funkce, naznačujíc

⁵ SVOBODA, M., KREJČÍŘOVÁ, D., VÁGNEROVÁ, M. *Psychodiagnostika dětí a dospívajících*. Praha: Portál, 2001, s. 737.

⁶ HARTL, P., HARTLOVÁ, H. *Psychologický slovník*. Praha: Portál, 2000, s. 512.

současně oddělení sexuálních aktivit „pro radost“ od sexuálních aktivit „pro reprodukci“.

- ***Ekonomicko-zabezpečovací funkce*** – ta se ovšem nevztahuje na dítě v rodině, vztahuje se na všechny její členy. V minulosti byla zvláště důležitá její výrobní složka, v současné době se stala rodina ve své převaze spotřební jednotkou, zcela závislou na výrobní činnosti společnosti.⁷
- ***Funkce emocionální*** – poněvadž životní jistoty rodiny tkví více ve vnitřních vztazích než ve vnějších vazbách, stává se další základní funkce rodiny, zvláště významnou, zejména vzhledem ke zvýšené labilitě moderní rodiny, nespoutané tolik tlaky dřívějších společensko-ekonomických vztahů.
- ***Funkce socializačně výchovná*** – pozitivní emocionální vztahy i celková atmosféra v rodině se tak stávají východiskem pro nejvýznamnější rodinnou funkci. Ta také zabezpečuje společenskou kontinuitu. Jejím těžištěm je v podstatě prosazování a ochrana dětských práv, jak jsou obsaženy v Úmluvě o právech dítěte.⁸

2. 2. 3 RODINA A HLEDISKO DÍTĚTE

Na rodinu lze – je třeba – nahlížet z více hledisek, z různých perspektiv: z hlediska společnosti, z hlediska domácnosti, mnohdy ztotožněné s rodinou, z hlediska některého z dospělých partnerů. Hledisko dětí zůstává povětšinou stranou. V našich i zahraničních statistikách jsou děti zpravidla „neviditelné“ – dozvídáme se např. kolik je úplných či neúplných rodin, jaké mají příjmy, byt, kolik dětí. Málo se však dozvídáme o tom, jak velký podíl dítě žije v tom či onom typu rodiny, zda mají svůj pokoj či nikoliv, kolik dětí vyrůstá bez sourozenců.

Z pohledu dítěte se tedy ptáme odlišným způsobem: nikoliv kolik je u nás úplných či neúplných rodin, kolik je u nás ročně rozvodů, ale v jakém typu rodiny žijí současné

⁷ DUNOVSKÝ, J. *Sociální pediatrie*. Praha: Grada Publishing, 1999, s. 91, 92.

⁸ DUNOVSKÝ, J. *Sociální pediatrie*. Praha: Grada Publishing, 1999, s. 93.

děti, jaké typy rodičovských vztahů v těchto rodinách existují, kolika dětí se dotýká rozchod rodičů.

Z pohledu dítěte také ztrácí na významu dimenze rodičovství, které jsou rozhodující z hlediska dospělých s z hlediska společnosti – dimenze biologická a dimenze právní. Pro dítě je naopak rozhodující dimenze psychosociální – rodičem je pro dítě ten, kdo se k němu jako matka či otec chová. V optimálním případě jsou ovšem tyto tři dimenze spojeny a integrovány.⁹

2. 2. 4 VÝZNAM RODINY PRO DÍTĚ

Rodina má pro dítě nezastupitelný význam. Dítě se do ní rodí, dostává od ní či přesněji od svých rodičů genetickou výbavu, má rozhodující vliv na celkový rozvoj jeho osobnosti, zvláště v nejranějším období jeho dětství, a to jak v oblasti tělesné, duševní tak i sociální. Svědčí o tom nikoli jen obecná zkušenost, ale stále více nové a nové poznatky o důležitosti časného života člověka vůbec pro jeho celkový vývoj. Zvláštní význam pro toto poznání pak znamenala u nás Langmeierem a Matějčkem rozpracovaná teorie deprivace v dětském věku.

V rodině a rodinou se uskutečňuje společenská adaptace dítěte, jeho začleňování do společnosti. V kontaktu s bezprostředním prostředím i svými možnostmi si dítě vytváří jakýsi vnitřní obraz světa, který do jisté míry odpovídá tomu, jak je mu okolní realita jeho rodiči či vychovateli „předkládána“. Do jakého světa - a jak – ho rodiče uvádějí.

Rodina určuje sociální status dítěte, je rozhodující, pokud jde o jeho sociální prestiž a sociální sebeuvědomění. Prostřednictvím rodiny si také dítě uvědomuje své místo a svou roli ve společnosti. Rodina je mikrosvět, vzorová společnost, ve které si dítě osvojuje základní vzorce chování, návyky, dovednosti a strategie, které jsou pak rozhodující pro jeho orientaci ve společnosti, především v interpersonálních vztazích.¹⁰

⁹ DUNOVSKÝ, J. *Sociální pediatrie*. Praha: Grada Publishing, 1999, s. 98.

¹⁰ DUNOVSKÝ, J. *Sociální pediatrie*. Praha: Grada Publishing, 1999, s. 99.

2. 3 RODIČOVSTVÍ

Schopnost žít v partnerském páru je v ideálním případě následována schopností přijmout důležitou životní roli, jakou je rodičovství. Tento postupný proces však není zdaleka jednoduchý a přímočarý.

Začne-li mladá dvojice uvažovat o tom, zda mít či nemít dítě, jde vlastně o velmi složitý rozhodovací proces, který je umocňován tím, že nejde pouze o vnitřní konflikt jedné osoby, ale osob dvou, a to ještě napříč. Není tedy divu, že existují nesčetné odchylky od jakéhosi ideálního stavu, který označujeme jako plánové, uvědomělé, zodpovědné rodičovství.¹¹

2. 4 ROZVOD

Rozvod manželství a rozpad rodiny představují jedno z nejsvízelnějších období, a to nejen pro přímé účastníky rozvodu, tj. pro rodiče a děti, ale často pro celou širší rodinu. Má své aspekty sociální, etické, právní, emoční a pochopitelně velmi důležité aspekty psychologické. Rozvod není v našich zemích ojedinělým jevem, ba právě naopak, počet rozvádějících se rodin se drží na vysoké úrovni. Je to období naplněné stresem a frustrací důležitých lidských potřeb. Je to období, jehož důsledky mohou ovlivňovat účastníky rozvodu po celý další život.

Mnoho autorů řadí rozvod mezi projevy tzv. sociální patologie. Rozvod má četné rozporné charakteristiky, protože může být považován určité základní společenské sanační opatření, které má zamezit nesouladu a těžkým konfliktům mezi manželi, má skončit problematické spolužití a umožnit další životní perspektivy. Tyto základní předpoklady, pro které je rozvod obecně akceptován, se však ne vždy naplňují a očekávané pozitivní změny se neobjeví, naopak dochází k další frustraci, stresu a konfliktům i v době po rozvodu.

Z teoretického hlediska je správné hovořit o třech stadiích.

¹¹ DUNOVSKÝ, J. *Sociální pediatrie*. Praha: Grada Publishing, 1999, s. 111.

- **Manželský (rodinný) nesoulad.** Vzniká z více či méně podstatných rozporů, ve kterých se prokazuje snížená schopnost partnerů najít vhodné kompromisy a rozpory řešit; tento manželský nesoulad, který je poměrně běžný a nebývá nikým „diagnostikován“, přechází v menší části případů v manželský (rodinný) rozvrat.
- **Manželský (rodinný) rozvrat.** Jde již o podstatnější postižení některé ze základních rodinných funkcí (emoční, ekonomické, výchovné); rodinný rozvrat může být akutní nebo dlouhodobý; v některé ze svých fází pak může přejít v rozvod.
- **Rozvod.** Je formálně právním ukončením manželského vztahu dvou jedinců, krajním řešením v procesu rozvratu manželství; rozvod na rozdíl od rozvratu manželství je *deklarován*, a to tím, že je podán návrh na rozvod, že proběhne rozvodové řízení a do celého děje, který byl předtím pouze součástí rodinného života, vstupují úřední instituce, jako např. soudy, právníci, oddělení péče o dítě aj.

Je nutné si uvědomit, že vedle rodin s rozvedenými manželi existuje značný počet nepříliš dobře zjištělných rodin, které žijí v trvalém rodinném rozvratu s výrazným narušením rodinných funkcí, ale o rozvod z nejrůznějších důvodů nepožádají. Někdy hovoříme o *rozvodu nedeklarovaném*.¹²

2. 4. 1 PŘED ROZVODEM

Nepříliš často se stává, že někdo z rodičů (zcela vzácně oba) žádá o vyšetření dítěte, protože je ohroženo rodinným rozvratem a pravděpodobným rozvodem. Většinou rodiče přicházejí s dítětem do poradny pod různými jinými záminkami a problém manželského konfliktu vyjde najevo až během šetření. Kdy a jak vyjde najevo, je přitom zásadně důležité pro směřování rozhovoru s rodiči, poradenského působení či dalších terapeutických opatření.

Ne vzácně se také stává, že manželský konflikt prozradí samo dítě během vyšetření, které mělo být zaměřeno ke zcela jiným problémům, např. školním. Může k tomu dojít

¹² MATĚJČEK, Z., DYTRYCH, Z. *Krizové situace v rodině očima dítěte*. Praha: Grada Publishing, 2002, s. 39, 40.

v rozhovoru při otázkách o rodině (co tatínka a maminku rozčílí – co jim udělá radost apod.), v projektivních testech tematickoapercepčních, kresebných, asociačních, expresivních apod. (naše rodina, začarovaná rodina, doplňování povídek, scénostest, test Beneové-Anthonyho aj.).¹³

2. 4. 2 UDRŽOVÁNÍ MANŽELSTVÍ KVŮLI DĚTEM

To bývá nejčastější otázka kladená přímo či nepřímo poradenskému psychologovi, když už skutečnost manželského rozvratu vyšla najevo. Jak na ni odpovědět?

Především se snažím zavést do rozhovoru nejprve tematiku přípravnou, která může naladit příjemce, aby si ujasnil pojem „kvůli dětem“. Potom se pokusím klientům vysvětlit, že přímá odpověď není dobře možná a že to jediné, co může poradenský psycholog v dané chvíli nabídnout, je společná úvaha o celém problému, rozbor situace a nezaujatý pohled nezúčastněného pracovníka, který ovšem má s danou problematikou určité zkušenosti – tedy osobní pohled z nadhledu.

Vraťme se ale k základní nekomplikované otázce, zda udržovat manželství kvůli dětem (bez příslovce „jen“). I v tomto případě připomeneme, že rodiče a děti nelze zcela oddělit a že šťastní a spokojení rodiče mají daleko lepší podmínky pro zdárnou výchovu svých dětí než rodiče, kteří se cítí ošizeni, poníženi, obětováni. (Heslovitě vyjádřeno: Obětavost ano, obětování nikoli! To je danajský dar dětem!)

Naše úvaha se pak dále rozvíjí takto: Rozvod je zlá věc, ale špatné manželství nemusí být nic lepšího, ba může být ještě horší. Je to klasický případ volby mezi dvojím zlem. Rodiče by si měli zodpovědět otázku, ***jaká je citová atmosféra v rodině, jaký domov pro dítě vytvářejí. Tuto atmosféru neurčuje pouze vztah rodičů k dítěti, ale také jejich vztah vzájemný i vztahy k lidem v širším společenském okolí. Je tento domov pro dítě místem klidu a bezpečí, což je jedna ze základních psychických potřeb dítěte?*** Z prostředí citového chladu a prázdnoty, či naopak z trvalého dráždivého napětí by bylo

¹³ MATĚJČEK, Z. *Dítě a rodina v psychologickém poradenství*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1992, s. 150, 151.

dobře dítě vytrhnout – avšak jen za předpokladu, že mu pak poskytneme prostředí lepší, a ne snad ještě horší než před tím.¹⁴

2. 4. 3 OBDOBÍ ROZVODU

Za akutní rozvodovou fází můžeme pokládat období od podání žádosti o rozvod do jeho konečného soudního řízení. Rodinný konflikt *přerostl přes hranice soukromé sféry rodiny a stal se věcí veřejnou*, takže do hry vstupuje společnost se svými mocenskými institucemi (soudní stání, jednání s orgány péče o dítě, s advokáty, slyšení svědků, znalecké posudky aj.). psychologicky je to období zcela specifických zátěží, které účastníci zpravidla prožívají jak typickou životní stresovou událost. Ve zpětném pohledu pak také obvykle vidí v této fázi počátek duševních poruch a obtíží, nejčastěji neurotických a psychosomatických, které je vedou do ordinací psychiatrů (ale častěji do ordinací internistů a neurologů).

Časové hranice této fáze jsou ovšem velmi pohyblivé. V některých případech rozvodové dění vrcholí mnohem dříve a soudní jednání je pak už jen víceméně klidným dořešením konfliktu, v jiných naopak soudní jednání jako by bylo jen předeherou k dramatu, které se odehraje až po rozvodu, kdy si jedna i druhá strana teprve uvědomují a prožívají své nové psychosociální postavení.

Dětský psycholog, ponecháme-li stranou jeho účast jako soudního znalce, je žádán o pomoc z několika důvodů. Jejich společným východiskem je právě ona akutní situace stresu, v níž rodiče aktivně hledají oporu, pomoc, sympatii. Z tohoto hlediska porozumíme i některým jejich úskokům a víceméně neskryvané tendenci získávat si přes dítě či skrze dítě spojení v kruzích odborných pracovníků. (Nezapomeňme, že věda má vysokou společenskou prestiž a v dané souvislosti má punc nestranné objektivity).¹⁵

¹⁴ MATĚJČEK, Z. *Dítě a rodina v psychologickém poradenství*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1992, s. 151, 153.

¹⁵ MATĚJČEK, Z. *Dítě a rodina v psychologickém poradenství*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1992, s. 151, 153.

2. 4. 4 ROZVOD JE ZÁTĚŽÍ V KAŽDÉM VĚKU DÍTĚTE

V procesu rodinného nesouladu, rozvratu a rozvodu manželství se jen výjimečně může stát, že by alespoň jeden z manželů citově či jinak nestrádal. Co se ukazuje jako zcela jisté, je fakt, že rodinným rozvratem a rozvodem je výrazně ohrožen zdravý vývoj osobnosti dítěte, které rozvrat v manželství rodičů prožívá. Jak ukázaly četné výzkumy, neexistuje věk, ve kterém by dítě rodinným rozvratem netrpělo. Jde pouze o to, že reakce dítěte v určitých obdobích vývoje jeho osobnosti je různá podle věku a také podle pohlaví.¹⁶

2. 4. 5 DÍTĚ UPROSTŘED MANŽELSKÉHO KONFLIKTU

Všechny zlé až úděsné rozvody mají jedno společné: znepřátelení manželé tvrdě manévrují dětmi. Pokud OBA rodiče zvládnou každý sám sebe natolik, že dávají pozor, aby rozpad manželství zbytečně nepoškozoval děti, probíhá ztroskotání manželství ne sice méně bolestně, ale přece jen s menšími ztrátami. Bývá tomu tak zřídka, nelze se divit: jestliže spolu dva lidé nedokážou slušně či alespoň přijatelně žít, bývá vzácné slušně či alespoň přijatelně se rozejít.

Každý ví, a tedy i rodiče v manželském rozvratu, že je žádoucí děti šetřit a držet stranou manželských konfliktů. A přece se děje opak. Není nutné předpokládat, že by matky či otcové úmyslně ubližovali vlastním dětem, každý to přece s nimi myslí dobře, pokud na ně myslí. Jenže jednání a chování v atmosféře rozjitřených citů, tvrdých vzájemných útoků a nečistých obran mívá daleko k tomu řídit se věděním a dobrými úmysly. Ostatně i sebe lze klamat, vše si nějak umíme zdůvodnit a ospravedlnit, hodí-li se nám to.¹⁷

¹⁶ MATĚJČEK, Z., DYTRYCH, Z. *Krizové situace v rodině očima dítěte*. Praha: Grada Publishing, 2002, s. 40.

¹⁷ PLAŇAVA, I. *Jak se (ne)rozvádět*. Praha: Grada Publishing, 1994, s. 45.

2. 4. 5. 1 Nejčastější manévry směřované vůči dětem

Kousněme do jedovatého jablka a popišme několik nejčastějších manévru, jimiž rozvádějící se manželé zavalují své děti a chytají je do pastí, z nichž se pak dítě nesnadno dostává.

Poněkud komické je používat **dítě jako pošťáka**. V období manželské krize partneři nejprve nechtějí a posléze ani nedokážou věcně a korektně spolu promluvit. Jenom vrčí, hádají se, nebo na sebe nazlobeně mlčí. I když spolu nemluví, přece jen někdy potřebují dělit si něco jiného, než napovídá výmluvné mlčení. Místo aby si dopisovali, začnou používat dítě jako poslíčka, odborně řečeno jako komunikační kanál.

Používat **dítě jako vrbu a udělovatele odpustků** předpokládá zrušit generační hranici a učinit si z dítěte podivného kamaráda a ještě podivnějšího důvěrníka, na jehož nezralou duši se naválí manželské strasti a nejistoty. Psychologický cíl bývá dvojí: jedná-li tak rodič opouštěný a znejistělý, snaží se utvořit s dítětem koalici proti druhému rodiči. Použije-li tohoto manévru rodič, který má mimomanželský vztah a chce žít s jiným (jinou), bývá účelem získat od dítěte odpuštění a požehnání – uchlácholit si svědomí.

Dítě jako laso se používá s cílem přitáhnout si partnera, který se vzdaluje. Tenhle manévr se uskutečňuje prostým pokynem: „Buď přece víc doma, naše dítě tě postrádá a potřebuje.“ Jinou taktikou je přetahování nepřímé, kdy je dítě používáno zdánlivě jako pošťák, ve skutečnosti je lasem: „Nějak nám ve škole, milý chlapče, začínáš pokulhávat, řekni mamince (tatínkovi), aby se s tebou víc učil(a).“ V obou případech jde o nečistý manévr, obě sdělení totiž kamuflují zcela jiné přání, než o jakém je řeč. Rodič „házející laso“ neusiluje o zkvalitnění výchovy a péče v rodině, nýbrž chce (vědomě nebo nevědomě) přitáhnout partnera k sobě.

V dobré víře, sycené někdy úzkostí, nebo i z pouhopouhého kalkulu, lze **dítě připoutávat**. Činívá tak opouštějící nebo i opouštěný rodič tehdy, když v záchvatu rodičovství se na dítě nalepí, neustále je s ním a nejde-li to někdy, pořád mu telefonuje. I nadměrnou péčí a zájmem, neustálým tlakem lze dítě znejistit.¹⁸

¹⁸ PLAŇAVA, I. *Jak se (ne)rozvádět*. Praha: Grada Publishing, 1994, s. 45, 46, 47, 48.

Často si zneprátelení manželé pletou dítě s lanem na přetahování – a **dítě jako lano** používají. Děje se tak v období rozvinutého manželského boje, nezřídka i dlouho po rozvodu. A rodiče tahají a tahají – jeden za pravou, druhý za levou ruku; schovávají a zapírají dítě jeden před druhým, unášejí je – prostě všelijak trhají, každý k sobě, pryč od toho druhého.

Na pohled méně drastické, ve skutečnosti neméně drsné, je přetahování psychické, kdy jeden rodič se opět snaží dítě k sobě co nejtěsněji připoutat, aby je co nejvíc oddálil od druhého rodiče. Taktiky bývají různé: dítě lze přetahovat podplácením, citovým vydíráním, trestáním.

Za variantu přetahování lze považovat někdy možná nevinně vyhlížející, nicméně rovněž nebezpečný manévr – uvádět dítě do **konfliktu loajality**: projeví-li kladný vztah k jednomu rodiči, je potrestáno druhým rodičem. Chlapec se těší, že půjdou někam s otcem, maminka se rozzlobí nebo je smutná. Dcerka se pomazlí s maminkou, otec na ni (nebo na ně) začne řvát. Do dětské duše, ve které je dost místa pro oba rodiče, se vnáší podivné poselství: nelze mít beztrestně rád jednoho člověka.

Používat **dítě jako rukojmí** a prostředek vydírání bývá účinné tehdy, kdy je zřejmé, že protivník má dítě opravdu hluboce rád. A vyděrač potřebuje něco důležitého získat nebo chce toho druhého bolestivě zranit.

Všechny tyto manévry mají jedno společné: vycházejí ze zájmů, potřeb a cílů dospělých osob a kdesi stranou zůstává dítě. V rozvodové situaci toho má dítě nad hlavu i bez všelijakých triků. Chceme-li opravdu mírnit jeho strádání, je dobré uvážit: od nezletilého dítěte nelze žádat pochopení ani souhlas s rozvodem rodičů. Dítě přece nemůže doopravdy rozumět tomu, proč se vlastně jeho otec a matka nesnášejí do té míry, že spolu nemohou žít. Ostatně - leckdy tomu pořádně nerozumějí ani lidé dospělí. A též žádné dítě nemůže upřímně požehnat tomu, aby jeden z jeho rodičů žil kdesi pryč.¹⁹

¹⁹ PLAŇAVA, I. *Jak se (ne)rozvádět*. Praha: Grada Publishing, 1994, s. 48, 49, 50.

2. 4. 6 SITUACE PO ROZVODU

Po rozvodu se předpokládá zásadní obrat v permanentně konfliktní situaci, která byla v období rozvratu – očekává se tedy uklidnění, obnovení duševní rovnováhy a zlepšení podmínek psychického zdraví celé rodiny. Ukončení manželského vztahu rozvodem nelze chápat jako jeho prosté přerušení a zmizení, nýbrž jako postupné uhasínání, jako citovou i sociální, někdy velmi pomalou a svízelnou transformaci. Rozvodová praxe však ukazuje, že v naprosté většině manželství pokračuje atmosféra plná napětí a stresu, která se formálně projevuje v často nekonečně opakovaných soudních řízeních o určení styku s dítětem, v soudních sporech o výživné, o majetek aj. Dítě se opakovaně dostává na vyšetření k soudním znalcům, je těžce frustrováno, má-li se vyjadřovat, ke komu projevuje větší přichylnost, koho z rodičů si více váží, s kým by chtělo žít. Je obecně známo, že dítě je jakýmsi prostředníkem, přes kterého si rodiče vyřizují své účty.²⁰

2. 4. 7 KRITICKÉ CHVÍLE

Pro děti nastanou těžké, někdy nejtěžší chvíle bezprostředně poté, co se jeden z rodičů odstěhuje. Platí to tehdy, jestliže rodina alespoň nějaký čas fungovala a nejde-li o odstěhování alkoholika či neúnosného tyрана, jejichž odchod je vysvobozením. V méně extrémních, a tudíž daleko častějších případech dítě zažije a vskutku si uvědomí rozvod manželství svých rodičů, až se pro něj stane skutečností, osobním prožitkem. Jestliže rozpad manželství, zpečetěný odchodem jednoho z rodičů z bytu, znamená hluboké znejistění dítěte, je žádoucí nejistotu umírnit, dát dítěti čitelně najevo, že po odchodu druhého rodiče zůstává ten první v bezprostřední blízkosti dítěte; že je stálou a neproblematickou osobou navzdory tomu, či spíše právě proto, že druhý rodič kamsi zmizí. Stačí jednou, dvakrát to dítěti jasně a stručně sdělit, hlavně však musí z jednání jednoznačně vyčíst, že se o mne nemusí obávat. Ani sebenemožnější přečiny ex-partnera nemají a nesmějí vést k tomu, že ten rodič, který žije s dítětem (dětmi), přestane fungovat. Což neznamená dítě jen objímat, litovat, konejšit, nýbrž co nejklidněji (ať už se v duši děje cokoli neklidného) se jím zabývat a zabezpečovat chod domácnosti; dítě chválit i dokázat je potrestat – prostě činit vše, co patří k životu

²⁰ MATĚJČEK, Z., DYTRYCH, Z. *Krizové situace v rodině očima dítěte*. Praha: Grada Publishing, 2002, s. 43.

v rodině, byť je teď rodinou neúplnou. Že to vyžaduje sebeovládání a úsilí? Určitě ano.²¹

2. 4. 8 IDENTITA DÍTĚTE PO ROZVODU

Máme-li dítěti v porozvodové situaci skutečně pomáhat, pak nestačí jen něco nedělat (dítě nepodplácet, nepopouzet, nestrašit apod.), i když to samo o sobě znamená už velký krok po správné cestě. Je třeba aktivně a záměrně vést dítě k tomu, aby o svém otci a matce, byť dnes rozvedených, mělo nadále dobré mínění. Nestačí tedy jen o tom druhém mlčet a tvářit se neutrálně, ale je dobře přidat na jeho stranu i něco dobrého. Ve hře je totiž tzv. identita dítěte a celý další vývoj jeho osobnosti.

To je ona „identita“, která dalekosáhle určuje naše „sebevědomí“. Že toto sebevědomí má být zdravé a pevné, aby se na něm dalo stavět a budovat, to je celkem jasné. Rozvádějící se rodiče si však málokdy uvědomují, že podstatnou součástí zdravého sebevědomí dítěte je i jeho původ. Konkrétně je o to přesvědčení či spíše jistota, že jeho rodiče jsou „v pořádku“, že je možno k nim mít úctu, že to jsou řádní lidé a žádní darebáci. Naopak, zdravou identitu dítěte velice snižuje, když při každé příležitosti musí vyslechnout, že otec je prohaný, sobecký násilník, zločinec a podvodník atd. atd., nebo z druhé strany, že matka je falešná, sobecká a zrádná hysterka, atd. atd. Pozor tedy na takovéto řeči zvláště ze strany babiček a dědečků, kteří se obvykle méně ve svých projevech kontrolují než sami rodiče! Pamatujme, prosím, že to, co se ve jménu „svaté pravdy“ před dítětem tak často a tak sebevědomě vyhlašuje (nebo i dítěti vnucuje), je nejvýš jenom naše vyšperkovaná polovina pravdy a že vlastníkem celé pravdy není nikdo z nás.

V poradenské praxi také dost často zachycujeme případy, kdy **zvláště rozvedené matky se až přepjatě zaměřují na dítě a zahrnují je přílišnou péčí a obětavostí.** (U otců se tento postoj objevuje jen výjimečně.) „Je to to jediné, co mi zbylo“, „je to moje všechno na světě – na jiném nezáleží“, „musím žít jen pro ně“ apod. Proto tak často zdůrazňujeme: **Obětavost ano, ale ne obětování!** Dítě je v každém svém vývojovém období už samostatnou, svébytnou osobností nesmí být ve svém vývoji svazováno tím,

²¹ PLAŇAVA, I. *Jak se (ne)rozvádět*. Praha: Grada Publishing, 1994, s. 75, 76.

že je někdo v pravém slova smyslu uvězní do své láskyplné péče. Navíc takovýto postoj má tendenci přerůstat v postoj „vlastnický“. Dítě se stává matčiným nezcizitelným majetkem, který si matka jednak rozhořčeně pro sebe hájí, ale také s ním po svém zachází a manipuluje. Má-li však dítě jednou samostatně žít a pracovat, má-li jednou navazovat uspokojivé citové vztahy milenecké nebo manželské, má-li být samo jednou někomu oporou, nemůže zůstat neustále jen s matkou, ale musí se od ní postupně odpoutávat a učit se chodit po vlastních cestách.²²

2. 5 NÁSLEDKY ZÁTĚŽÍ, TRAUMAT A ŠPATNÉHO ZACHÁZENÍ S DĚTMI

Řada dětí je v průběhu svého vývoje vystavena vysoké míře různých stresů či traumatických událostí, s nimiž se musí někým způsobem vyrovnávat. Krátkodobé reakce i dlouhodobé následky takových událostí nebo životních podmínek jsou ovšem nesmírně heterogenní a závisí na celé řadě faktorů:

1. **Povaha události** samé a především však to, jak ji dítě vnímá a kognitivně a emočně hodnotí. Délka trvání stresu, jeho důsledky pro další život dítěte, míra přímého ohrožení dítěte apod.
2. **Věk a vývojová úroveň** dítěte a jeho **individuální zranitelnost**, nebo naopak nezdolnost. Důležitá je i schopnost dítěte rozumět povaze situace a získat dostatek informací o ní. Velká pozornost je dnes věnována individuálním způsobům **zvládání** zátěží.
3. **Sociální opora** v rodině i v širším sociálním prostředí. Subjektivně vnímanou sociální oporu je možné charakterizovat jako přesvědčení, či pocit, že je o člověka pečováno, je milován, ceněn a že je součástí pozitivní komunikační sítě. Sociální opora poskytuje kromě přímé fyzické pomoci především pozitivní emoce, zážitek porozumění ze strany okolí, pocit stability životní situace a možnost rozpoznání vlastní hodnoty.

Následky traumat a závažných životních událostí jsou jednak krátkodobé, jednak dlouhodobé, ovlivňující celý další vývoj dítěte a někdy vedoucí k trvalým osobnostním změnám. K prevenci negativních důsledků patří v době bezprostředně po události především zajištění pocitu bezpečí dítěte, podpora rodinného fungování a otevřené

²² MATĚJČEK, Z., DYTRYCH, Z. *Krizové situace v rodině očima dítěte*. Praha: Grada Publishing, 2002, s. 51-53.

komunikace. Mezi normální reakce (trvající 1 – 2 měsíce) patří u dětí ve školním věku a dospívání podrážděnost a hostilita vůči druhým, vyhýbání se dříve oblíbeným činnostem a únava.²³

2. 5. 1 DŮSLEDKY ROZVODOVÉ SITUACE - ZTRÁTA POHODY DÍTĚTE

Ať rodiče chtějí, či nechtějí a ať si to uvědomují, či ne, je dítě vystavováno zvláštnímu druhu psychické zátěže, jejíž důsledky nejsou často rozpoznány včas ani vlastními rodiči či jinými blízkými osobami. Nejde totiž jen o důsledky, které by se projevovaly bezprostředně a okamžitě, ale o takové mechanismy, které se začnou projevovat ve vzorcích chování dítěte třeba až v období puberty, či dokonce až na začátku jeho dospělosti. To lze dokázat například tím, že do extrémně mladých manželských svazků vstupují mladé dívky a muži především z rozvedených rodin, kde matka sama se vdávala ve velmi mladém věku – často na hranicích zletilosti. Dalo by se hovořit o zvláštním psychosociálním „epidemiologickém“ fenoménu.²⁴

Z reakcí a prožitků na ohrožení rodinného zakotvení, stability a bezpečí objevují se u dětí (bez rozdílu věku) **pocity viny**. Je možná překvapující, jak často a intenzivně se „rozvodové“ děti zabývají ve svých fantaziích vlastním podíle na tom, že rodiče se nemají rádi a rozcházejí se. Důsledkem bývají někdy až dojemné snahy dítěte dávat rodiče dohromady. I dlouho po rozvodu některé děti ve svém denním i nočním snění žijí společně s oběma vlastními rodiči, kteří se mají rádi.

V bezprostředních reakcích na rozpad manželství rodičů lze najít celou škálu prožitků a stavů dětí, které lze označkovat jako neurotické: deprese, pocity úzkosti, poruchy pozornosti, poruchy spánku, stažení se do sebe a odmítání kontaktů s okolím i další. Častým typem reakcí na ohrožení a frustraci bývá zvýšená agresivita a též úniky až útoky z frustrujícího prostředí.

Řada výzkumných prací o „rozvodových dětech“ konstatuje jejich sníženou sociální adaptabilitu, problémy s vrstevníky, zhoršení prospěchu i chování ve škole. A ještě jiné

²³ SVOBODA, M., KREJČÍŘOVÁ, D., VÁGNEROVÁ, M. *Psychodiagnostika dětí a dospívajících*. Praha: Portál, 2001, s. 694, 695.

²⁴ MATĚJČEK, Z., DYTRYCH, Z. *Krizové situace v rodině očima dítěte*. Praha: Grada Publishing, 2002, s. 42.

práce uvádějí statistická srovnání, z nichž vyplývá, že děti z rozvedených rodin mívají větší sklon k anormativnímu chování, včetně delikvence. A tady je na místě velká obezřetnost, abychom se nedopouštěli chybných, zjednodušujících závěrů o důsledcích rozvodů na děti. A abychom též rozvádějící se rodiče nelekali zbytečně.²⁵

2. 6 PRÁVNÍ NORMY

2. 6. 1 ZÁKON O RODINĚ

Rodinné právo spadá do samostatného odvětví práva soukromého a upravuje osobní a majetkové vztahy mezi členy rodiny. Obsahem vztahů mezi rodiči a dětmi jsou i jejich vzájemná práva a povinnosti, do kterých spadá rodičovská zodpovědnost, vyživovací povinnost a další. Tyto vztahy upravuje Zákon o rodině č. 94/1963 Sb., ve znění pozdějších předpisů.

2. 6. 1. 1 Rodičovská zodpovědnost

§ 31, odst. 1)

Rodičovská zodpovědnost je souhrn práv a povinností

- a) při péči o nezletilé dítě, zahrnující zejména péči o jeho zdraví, jeho tělesný, citový, rozumový a mravní vývoj,
- b) při zastupování nezletilého dítěte,
- c) při správě jeho jmění.²⁶

2. 6. 1. 2 Výkon kolizního opatrovnictví

§ 37, odst. 1)

Žádný z rodičů nemůže zastoupit své dítě, jde-li o právní úkony ve věcech, při nichž by mohlo dojít ke střetu zájmů mezi rodiči a dítětem nebo ke střetu zájmů dětí těchto rodičů.

²⁵ PLAŇAVA, I. *Jak se (ne)rozvádět*. Praha: Grada Publishing, 1994, s. 43, 44.

²⁶ HOLUB, M., NOVÁ, H. *Zákon o rodině*. Praha: Linde, 1998, s. 62.

§ 37, odst. 2)

Nemůže-li dítě zastoupit žádný z rodičů, ustanoví soud dítěti opatrovníka, který bude dítě v řízení nebo při určitém právním úkonu zastupovat. Tímto opatrovníkem zpravidla ustanoví soud orgán vykonávající sociálně-právní ochranu dětí.²⁷

2. 6. 1. 3 Rozvod

§ 24, odst. 1)

Soud může manželství na návrh některého z manželů rozvést, jestliže je manželství tak hluboce a trvale rozvráceno, že nelze očekávat obnovení manželského soužití; bere přitom v úvahu příčiny rozvratu manželství.²⁸

§ 24a, odst. 1)

Jestliže manželství trvalo alespoň jeden rok, manželé spolu nejméně šest měsíců nežijí a k návrhu na rozvod se druhý manžel připojí, má se za to, že podmínky uvedené v ustanovení § 24 odst. 1 jsou splněny. Soud nezjišťuje příčiny rozvratu a manželství rozvede.²⁹

Úprava poměrů dětí pro případ rozvodu rodičů

§ 25

Manželství nelze rozvést, dokud nenabude právní moci rozhodnutí o úpravě poměrů nezletilých dětí pro dobu po rozvodu, které vydá soud v řízení podle § 176 občanského soudního řádu.³⁰

§ 26, odst. 1)

Před rozhodnutím, kterým se rozvádí manželství rodičů nezletilého dítěte, upraví soud jejich práva a povinnosti k dítěti, pro dobu po rozvodu, zejména určí, komu bude dítě svěřeno do výchovy a jak má každý z rodičů přispívat na jeho výživu.³¹

²⁷ HOLUB, M., NOVÁ, H. *Zákon o rodině*. Praha: Linde, 1998, s. 70.

²⁸ HOLUB, M., NOVÁ, H. *Zákon o rodině*. Praha: Linde, 1998, s. 36.

²⁹ HOLUB, M., NOVÁ, H. *Zákon o rodině*. Praha: Linde, 1998, s. 42.

³⁰ HOLUB, M., NOVÁ, H. *Zákon o rodině*. Praha: Linde, 1998, s. 45.

³¹ HOLUB, M., NOVÁ, H. *Zákon o rodině*. Praha: Linde, 1998, s. 46.

§ 26, odst. 4)

Při rozhodování o svěření dítěte do výchovy rodičů soud sleduje především zájem dítěte s ohledem na jeho osobnost, zejména vlohy, schopnosti a vývojové možnosti, a se zřetelem na životní poměry rodičů. Dbá, aby bylo respektováno právo dítěte na péči obou rodičů a udržování pravidelného osobního styku s nimi a právo druhého rodiče, jemuž nebude dítě svěřeno, na pravidelnou informaci o dítěti. Soud přihlédne rovněž k citové orientaci a zázemí dítěte, výchovné schopnosti a odpovědnosti rodiče, stabilitě budoucího výchovného prostředí, ke schopnosti rodiče dohodnout se na výchově dítěte s druhým rodičem, k citovým vazbám dítěte na sourozence, prarodiče a další příbuzné a též k hmotnému zabezpečení ze strany rodiče včetně bytových poměrů.³²

2. 6. 2 OBČANSKÝ SOUDNÍ ŘÁD

Péče soudu o nezletilé

§ 176, odst. 1)

Ve věcech péče soudu o nezletilé se ve věci samé rozhoduje rozsudkem o výchově a výživě nezletilých dětí, o styku rodičů, prarodičů a sourozenců s nimi, o navrácení dítěte, o přiznání, omezení nebo zbavení rodičovské zodpovědnosti anebo o pozastavení jejího výkonu, o poručenství, o schválení důležitých úkonů nezletilého a o záležitostech, o nichž se rodiče nemohou dohodnout. Krom toho se rozhoduje rozsudkem o prodloužení ústavní výchovy po dosažení zletilosti a o zrušení takového opatření.³³

2. 6. 3 ÚMLUVA O PRÁVECH DÍTĚTE

Čl. 2

Státy, které jsou smluvní stranou úmluvy, učiní všechna potřebná opatření k tomu, aby dítě bylo chráněno před všemi formami diskriminace nebo trestání, které vyplývají z postavení, činnosti, vyjádřených názorů nebo přesvědčení jeho rodičů, zákonných zástupců anebo členů rodiny.

³² HOLUB, M., NOVÁ, H. *Zákon o rodině*. Praha: Linde, 1998, s. 47.

³³ NOVOTNÁ, V., BURDOVÁ, E., BRABENEC, F. *Zákon o sociálně právní ochraně dětí*. Praha: Linde, 2000, s. 196.

Čl. 3

Zájem dítěte musí být předním hlediskem při jakékoliv činnosti týkající se dětí, ať už uskutečňované veřejnými nebo soukromými zařízeními sociální péče, soudy, správními nebo zákonodárnými orgány.

Čl. 9

Státy, které jsou smluvní stranou úmluvy, zajistí, aby dítě nemohlo být odděleno od svých rodičů proti jejich vůli,

Čl. 12

Státy, které jsou smluvní stranou úmluvy, zabezpečují dítěti, které je schopno formulovat své vlastní názory, právo tyto názory svobodně vyjadřovat ve všech záležitostech, které se jej dotýkají, přičemž se názorům dítěte musí věnovat patřičná pozornost odpovídající jeho věku a úrovni.³⁴

Čl. 18

Státy, které jsou smluvní stranou úmluvy, vynaloží veškeré úsilí k tomu, aby byla uznána zásada, že oba rodiče mají společnou odpovědnost za výchovu a vývoj dítěte. Základním smyslem jejich péče musí přitom být zájem dítěte.

Čl. 19

Státy, které jsou smluvní stranou úmluvy, činí všechna potřebná zákonodárná, správní, sociální a výchovná opatření k ochraně dětí před jakýmkoli tělesným či duševním násilím, urážením nebo zneužíváním,³⁵

Čl. 27

Státy, které jsou smluvní stranou úmluvy, v souladu s podmínkami daného státu a v rámci svých možností činí potřebná opatření pro poskytování pomoci rodičům a jiným osobám, které se o dítě starají,³⁶

³⁴ NOVOTNÁ, V., BURDOVÁ, E., BRABENEC, F. *Zákon o sociálně právní ochraně dětí*. Praha: Linde, 2000, s. 141, 142.

³⁵ NOVOTNÁ, V., BURDOVÁ, E., BRABENEC, F. *Zákon o sociálně právní ochraně dětí*. Praha: Linde, 2000, s. 143, 144.

³⁶ NOVOTNÁ, V., BURDOVÁ, E., BRABENEC, F. *Zákon o sociálně právní ochraně dětí*. Praha: Linde, 2000, s. 146.

2. 6. 4 ZÁKON O SOCIÁLNĚ-PRÁVNÍ OCHRANĚ DĚTÍ

Jedním z nejdůležitějších právních pramenů, který se zabývá zajištěním práv dětí, je *zákon č. 359/99 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí*, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon o sociálně-právní ochraně dětí především vymezuje působnost orgánů sociálně-právní ochrany dětí v oblasti prevence, při ochraně dětí v situacích předvídaných nejen tímto zákonem, ale též zákonem o rodině, povinnost orgánů sociálně-právní ochrany dětí spolupracovat s dalšími orgány ochrany dětí, především se soudy, ale také povinnost rodičů a osob odpovědných za výchovu dětí spolupracovat s orgány sociálně-právní ochrany dětí. Pro účinnou pomoc dětem upravuje zákon také povinnost dalších institucí ve vztahu k orgánům sociálně-právní ochrany dětí.³⁷

Sociálně-právní ochrana dítěte je definována v ustanovení § 1 zákona a zahrnuje zejména zajištění práva dítěte na jeho příznivý vývoj a řádnou výchovu, ochranu oprávněných zájmů dítěte a působení směřující k obnovení narušených funkcí rodiny. Sociálně-právní ochrana dětí se poskytuje bezplatně dětem mladším 18 let. Pojem „**ochrana dítěte**“ je širší pojem k pojmu „sociálně-právní ochrana dětí“, zahrnuje ochranu rozsáhlého souboru práv a oprávněných zájmů dítěte a je proto upravena v právních předpisech různých právních odvětví. Ochrana dítěte je tak promítnuta do právních předpisů v oblasti rodině-právní, sociální, občanskoprávní, trestněprávní, školské, zdravotní a i daňové.

Ustanovení § 5 zákona zakotvuje základní princip sociálně-právní ochrany dětí, kterým je **zájem a blaho dítěte**. Tento princip se stal předním a rozhodujícím hlediskem při činnosti všech orgánů sociálně-právní ochrany dětí nebo jiných subjektů, které se zabývají ochranou dětí. Zájem dítěte nelze podřadit zájmům jiných subjektů. Nemohou proto převážit např. zájmy rodičů, jiných osob anebo státu nad principem zájmu a blaha dítěte.

Ustanovení § 6 odst. 1 zákona vymezuje **okruh dětí**, na které se **sociálně-právní ochrana dětí** zejména **zaměřuje**. Tento výčet je demonstrativní. Výslovně jsou

³⁷ NOVOTNÁ, V., BURDOVÁ, E., BRABENEC, F. *Zákon o sociálně právní ochraně dětí*. Praha: Linde, 2000, s. 7.

uvedeny děti, jejichž rodiče zemřeli, neplní povinnosti plynoucí z rodičovské zodpovědnosti, nebo nevykonávají nebo zneužívají práva plynoucí z rodičovské zodpovědnosti. Dále jsou uvedeny děti, které byly svěřeny do výchovy jiné fyzické osoby než rodiče, pokud tato osoba neplní povinnosti plynoucí ze svěřením dítěte do její výchovy. Sociálně-právní ochrana dětí se též zaměřuje na děti, které vedou zahálčivý nebo nemravný život spočívající zejména v tom, že zanedbávají školní docházku, nepracují, i když nemají dostatečný zdroj obživy, požívají alkohol nebo návykové látky, anebo se živí prostitucí. Ochrana se zaměřuje dále i na děti, které se opakovaně dopouští útěků od rodičů nebo jiných fyzických nebo právnických osob odpovědných za výchovu dítěte. Pozornost se věnuje také dětem, na kterých byl spáchán trestný čin ohrožující život, zdraví, jejich lidskou důstojnost, mravní vývoj nebo jmění, nebo je podezření ze spáchání takového činu. Dále dětem, které jsou ohrožovány násilím mezi rodiči nebo jinými osobami odpovědnými za výchovu dítěte, popřípadě násilím mezi dalšími fyzickými osobami. Zejména však, pokud tyto skutečnosti trvají po takovou dobu nebo jsou takové intenzity, že nepříznivě ovlivňují vývoj dětí nebo jsou anebo mohou být příčinou nepříznivého vývoje dětí.³⁸

Ustanovení § 12 zákona upravuje širší pravomoc ve směru k orgánům sociálně-právní ochrany dětí. Obecní úřad obce s rozšířenou působností může uložit rodičům povinnost využít pomoc odborného poradenského zařízení, pokud rodiče

- a) nezajistili dítěti odbornou poradenskou pomoc, ačkoliv dítě takovou pomoc nezbytně potřebuje a obecní úřad obce s rozšířenou působností takovou pomoc předtím doporučil,
- b) nejsou schopni řešit problémy spojené s výchovou dítěte bez odborné poradenské pomoci, zejména při sporech o úpravě výchovy dítěte nebo úpravě styku s dítětem.³⁹

2. 7 VÝKON KOLIZNÍHO OPATROVNICTVÍ

V rámci rozvodového řízení může docházet ke střetu zájmů mezi rodiči a dětmi, proto náleží dítěti zvláštní právní ochrana. Důležité je podotknout, že se jedná o prevenci, kdy k takovému střetu nemusí skutečně dojít, ale stačí možnost, že může vzniknout.

³⁸ ŠPECIÁNOVÁ, Š. *Ochrana týraného a zneužívaného dítěte*. Praha: Linde, 2003, s. 32.

³⁹ *Edice úplných znění*. Ostrava: Sagit, 2006, s. 34.

Úloha kolizního opatrovníka je v procesu rozvodového řízení nezbytná. Zpravidla se jedná o orgán sociálně-právní ochrany dětí. Činnost orgánu sociálně-právní ochrany dětí je velmi rozsáhlá, avšak ve funkci kolizního opatrovníka se jedná o zodpovědnost za právní úkony konané ve směru k dítěti, kdy přednostním hlediskem je sledování jeho zájmů.

Kolizní opatrovník má za povinnost být účasten u soudních řízení a jelikož je jeho účastníkem, tak má i další práva a povinnosti, jako je např. zajištění důkazních prostředků (pohovory s dětmi, zjišťování jejich názorů, znalost rodinného prostředí formou šetření v rodině, zajištění důležitých zpráv apod.), právo navrhnout, aby byla provedena další dokazování ve věci, vyjadřovat se ke všem úkonům v rámci řízení, možnost nahlížet do spisové dokumentace soudu, podávat opravné prostředky. Nutno uvést, že přes veškeré povinnosti, které jsou na kolizního opatrovníka kladeny ze strany zákona, musí být veškeré úkony činěny v zájmu dítěte. To znamená, že se v rámci rozvodového řízení může kolizní opatrovník setkat s tím, že určitou povinnost nesplní. K tomuto úkonu je nezbytné mít řádné odůvodnění, které vychází z odborné znalosti a ze zkušeností kolizního opatrovníka.

2. 8 ODBORNÉ PORADENSTVÍ V OBLASTI ROZVODOVÉ PROBLEMATIKY

2. 8. 1 ORGÁN SOCIÁLNĚ-PRÁVNÍ OCHRANY DĚTÍ

Orgán sociálně-právní ochrany dětí působí zpravidla na každém pověřeném obecním úřadu obce s rozšířenou působností, na oddělení sociálně-právní ochrany dětí. Ten má povinnost hájit oprávněné zájmy a práva dětí a m. j. se na základě rozhodnutí soudu pak účastní u rozvodových řízeních jako kolizní opatrovník dítěte. V této úloze zastupuje pouze zájmy dětí. Nelze naplnit očekávání rodičů, kteří nejednou předpokládají, že opatrovník bude hájit zájmy, lépe řečeno potvrdí názor-tvrzení rodiče. V první řadě je tu však zájem dítěte a je žádoucí, aby sociální pracovník, který zastupuje orgán SPOD, aktivně spolupracoval s rodiči.

Jedná se tedy o specialisty v oblasti pomáhající profese – *sociální pracovníky*, kteří poskytují klientům poradenství, vykonávají právo, jsou odborníci v oblasti mezilidských vztahů a především výkonu sociálně-právní ochrany dětí, kde je vždy na prvním místě

zájem a blaho dítěte. V tomto ohledu se také snaží sociální pracovníci s rodinou pracovat.

2. 8. 2 ODBORNÝ PORADCE PRO MEZILIDSKÉ VZTAHY

Zásadně platí, že místem pro poradenskou pomoc či terapii v případech manželských konfliktů a rozvatů jsou manželské a předmanželské poradny.⁴⁰

PORADNA PRO MEZILIDSKÉ VZTAHY

Poradna poskytuje poradenskou a psychoterapeutickou pomoc manželství, rodině i jednotlivcům v rámci mezilidských vztahů (včetně výchovy dětí, mezigeneračních vztahů). Rozvodové poradenství a porozvodové vedení. Předmanželské poradenství, včetně vedení mladých manželů v adaptačních fázích manželství. Psychologická pomoc lidem v životních krizích (existenční potíže, nezaměstnanost, domácí násilí aj.). Krizová intervence. Edukativní poradenství, relaxační techniky, sociální poradenství.

K návštěvě poradny není nutné doporučení. Klient může vystupovat i anonymně. Služby jsou bezplatné. Všichni pracovníci jsou vázáni mlčenlivostí.

Pomoc v poradnách tohoto typu hledají nejen samotní rozvádějící se rodiče, jejich děti, i třeba další rodinní příslušníci, ale také sociální pracovníci, kteří rodinu provázejí při rozvodovém řízení a mají reálný náhled nad situací v rodině. Mohu tedy zvolit možnost jiné odborné pomoci, do poradny rodiče nasměrovat, případně případ s odborníkem – psychologem, rodinným terapeutem, konzultovat. Je možné vyvolat i společná setkání. V poradnách se často také používá metoda mediace.

V současné době je pomoc ze strany těchto odborníků nezbytná, rovněž tak jejich vytíženost je velmi vysoká. Je to stále se zvyšující náročností na problematiku mezilidských vztahů, a to nejen v oblasti rodiny, ale i všeobecně.

⁴⁰ MATĚJČEK, Z. *Dítě a rodina v psychologickém poradenství*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1992, s. 150.

2. 8. 3 RODINNÁ MEDIACE

Mediace je neformální, strukturovaný proces řešení konfliktů, při kterém mediátor jako nezávislá a nezaujatá osoba pomáhá stranám identifikovat jejich zájmy a podporuje je v hledání společných praktických a reálných řešení v bodech, které způsobily konflikt.⁴¹

V roce 2000 byla založena Asociace mediátorů ČR. Jejím cílem je udržovat mediaci na dobré profesionální úrovni, vzdělávat zájemce o mediační dovednosti v rámci vzdělávacích standardů, které zaručují profesionalitu a dodržování etického kodexu mediátora.⁴²

Jednou ze sekcí Asociace je rodinná mediace - předrozvodová, rozvodová, porozvodová, řešící mezigenerační, rodinné majetkové spory.

2. 8. 4 DALŠÍ STÁTNÍ I NESTÁTNÍ INSTITUCE

Ve velké většině případů budou v této problematice zaujímat úlohu rozvodového poradce jistě okresní soudy a dále soudy odvolací – krajské. Na soudech je zvláštní oddělení – opatrovnické. Jedná se o péči soudu o nezletilé. Děti mají ze strany soudu zvláštní ochranu. Opatrovnickým věcem se věnuje konkrétní opatrovnický soudce. Jedná se o specialistu, který se nezabývá jenom konkrétní právní problematikou, ale také i dalšími oblastmi jako je pedopsychologie, zdraví a řádný vývoj dítěte apod.

Soudní znalci, především z oboru pedopsychologie vstupují do rozvodové problematiky jako specialisté a v některých řízeních zaujímají nezbytnou úlohu.

Mezi nestátní instituce můžeme především řadit poradny působící např. pod občanským sdružením, které nabízí širokou škálu pomoci a podpory ať už psychologické nebo právní - rozvodové problematice.

⁴¹ MATOUŠEK, O. *Metody a řízení sociální práce*. Praha: Portál, 2003, s. 138, 139.

⁴² MATOUŠEK, O. *Metody a řízení sociální práce*. Praha: Portál, 2003, s. 150.

2. 9 PŘEDCHÁZENÍ NEGATIVNÍCH NÁSLEDKŮ ROZVODU

Je nepochybné, že všichni, kteří ve výkonu své profese přicházejí do styku s rozvodem – sociální pracovníce, soudci, ale i pediatři a pedopsychologové - mohou přispět svým specifickým dílem ke zmírnění důsledků rozvodu a jejich vlivu na děti.⁴³

Nejčastější situace, které se objevují v období rozvodu a soustavně se opakují, negativně působí na zdraví dětí. Těmto situacím by měla být věnována zvláštní pozornost a jsou to především tato doporučení:

2. 9. 1 NEPODCEŇOVAT VNÍMAVOST DÍTĚTE VŮČI RODINNÉMU ROZVRATU, ROZVODU A POROZVODOVÉ SITUACI

Výzkum ukázal, že rodiče až překvapivě často soudí, že se rozvod jejich dětí nijak nedotýkal a že jej nevnímaly. Pokud mají děti do tří let, uvádějí téměř všichni, že se na dětech nic nápadného neprojevovalo. U dětí předškolního věku tak soudí velkou většinou a stává se, že ještě dvanáctileté děti pokládají za „příliš malé“, než aby vnímaly, co se v rodině děje.

Zkušenost dětských psychologů však jasně dokazuje, že se až na řídké výjimky rozvod dotýká dítěte vždy.

V každém případě ovšem děti prožívají těžce tu skutečnost, že se „jeho“ lidé, které ono má rádo, a které k němu mají láskyplný vztah, nemají rádi navzájem. Takový poznatek v dítěti vzbuzuje nejistotu, napětí a úzkost.

Jestliže konflikt rodičů pokračuje i po rozvodu, trvá-li dále napětí a jeden či druhý střídavě dítě popouzejí nebo podplácejí, pak ovšem je nebezpečí nepřiměřené zátěže pro jeho nerovnováhu tím větší.

Proto znovu pozor! Dítě je zpravidla vnímavější vůči tomu, co se v rodině děje, než si dospělí jsou schopni připustit.

⁴³ DUNOVSKÝ, J. *Sociální pediatrie*. Praha: Grada Publishing, 1999, s. 212.

2. 9. 2 ZACHOVAT VĚDOMÍ RODIČOVSTVÍ

Rodičům je třeba opakovaně připomínat, že rodičovství nemůžeme zrušit. I po rozvodu zůstává faktem, že jsme matkou nebo otcem zcela určitého – našeho! – dítěte.

Rodiče po rozvodu mají totiž velký sklon zaměřit citové potřeby dítěte za potřeby materiální. Zahrnují je pak drahými hračkami, drahým oblečením nebo sportovní výstrojí. Avšak v naprosté většině potřebuje dítě i po rozvodu oba rodiče. Nebo jinak řečeno, **velkou většinou je pro ně životní výhodou, jsou-li mu i po rozvodu oba rodiče zachováni a jestliže si tito rodiče sami také vědomí svého rodičovství zachovají!**

2. 9. 3 ZABRÁNIT POKRAČOVÁNÍ ROZVODOVÉHO KONFLIKTU

Doporučujte, aby bylo zrušeno nepřátelství! Doporučte, aby nepřátelství nepokračovalo, aby se neprotahovalo! Vysvětlete rodičům jednu základní psychologickou poučku. Ta říká, že si dítě zvykne žít docela dobře ve dvou různých světech, pokud se mu nepřátelsky nemíchají. Pokračující nepřátelství rodičů vyvolává totiž v dítěti zcela zákonitě silné vnitřní napětí, které je pak úrodnou půdou pro neurotické potíže, poruchy chování a jiné nepříznivé komplikace ve vývoji jeho osobnosti.

Uvést citovou bouři způsobenou rozvodem alespoň do neutrální polohy, je první podmínkou k tomu, abychom vůbec mohli věcně uvažovat a věcně jednat. Pokračujícím rodičovským nepřátelstvím je dítě zraňováno.⁴⁴

2. 9. 4 ZABRÁNIT POPOUZENÍ DÍTĚTE PROTI BÝVALÉMU PARTNEROVI

Situace po rozvodu k popuzení dítěte svádí, a to zvláště toho, kdo má dítě soudem svěřeno do výchovné péče. Při velké dětské sugestibilitě, která trvá až do prvních školních let, je možné dítěti napovídat nepravdy nebo jen částečné pravdy, a to v takových situacích a s takovým citovým přízvukem, že to v dítěti vzbudí strach z toho druhého nebo odpor k němu.

Dítě, které je takto zahrnováno, ať už nehoráznými nepravdami nebo rafinovaně stylizovanými polopravdami, je totiž uváděno do role, která dětskému věku vůbec

⁴⁴ DUNOVSKÝ, J. *Sociální pediatrie*. Praha: Grada Publishing, 1999, s. 213, 214.

nepřísluší. Za druhé, nově a uměle navozovaný negativní postoj k otci nebo k matce nebo k oběma nutně nasedá na postoje už dříve a hlouběji založené, dokud rodina žila ještě pohromadě. Tím se v dítěti opět vzbuzuje zcela nepřiměřené napětí, které si bude hledat nějaké vnější vyjádření a které může nepříznivě ovlivňovat jeho další povahový vývoj. A konečně za třetí, vstoupí-li do výchovy jednou lži a polopravdy s takovou intenzitou, mají tendenci v ní setrvat a jen dále se množit. Základna pro vytváření charakteru dítěte je pak zajisté velice vratká!

2. 9. 5 ZACHOVAT POZITIVNÍ OBRAZ TOHO DRUHÉHO

Dítě velice posiluje, jestliže může své rodiče, i když se rozvedli, nadále pokládat za „hodnotné“ lidi. Naopak, sebevědomí dítěte po rozvodu velice snižuje to, když při každé příležitosti musí vyslechnout, že otec byl darebák, prolhaný, sobecký, násilník atd., nebo že matka hysterka, falešná, zrádná atd. Naše vlastní já je dalekosáhle ovlivněno obrazem, který máme o svých rodičích, i když s námi nežijí.

2. 9. 6 ZABRÁNIT KUPOVÁNÍ A PODPLÁCENÍ DÍTĚTE

V povědomí rodičů ještě přetrvává stará představa, že dítě musí mít více rádo toho, kdo mu působí více příjemností. Mít dítě na své straně, znamená podle této filosofie, kupovat mu nové věci, překvapovat je novými hračkami, draze je oblékat - zkrátka rozmnožovat jeho vlastnictví. Proti tomu však rozhodně mluví jeden psychologický poznatek, nyní již dobře ověřený – že se totiž citový vztah dítěte k dospělému vychovateli nezakládá v rozhodující míře na příjemnostech, které mu takový dospělý působí, a už vůbec ne na příjemnostech z vlastnictví, **nýbrž především na pocitu bezpečí a jistoty, který dítě v přítomnosti toho dospělého získává**.⁴⁵

2. 9. 7 UPRAVIT STYK S ROZVEDENÝM RODIČEM CO NEJLÉPE

Mnoho energie se vyplývá, obvykle zbytečně a nadarmo, ve snaze druhého partnera ze styku s dítětem vyloučit. Daleko účelnější je zaměřit energii k tomu, aby podmínky takového styku byly rozumně a účelně vypracovány.

⁴⁵ DUNOVSKÝ, J. *Sociální pediatrie*. Praha: Grada Publishing, 1999, s. 215, 216.

1. Optimální formou styku po rozvodu je volné pokračování rodinného vztahu. Časový rozsah a forma se dohodne podle okolností, které všichni rozumně zváží. Soud nemusí nijak zasahovat a všem účastníkům je ušetřeno mnoho nepříjemností.
2. Druhou formou styku, kterou předpokládáme za psychologicky výhodnou pro všechny tři účastníky, je „delší doba celku“. Rodič má pak dítě ve své výchovné péči delší dobu vcelku - např. týden o Vánocích, týden o pololetí, měsíc o prázdninách – a třeba i dvakrát po čtrnácti dnech během školního roku. Odpadají časté návštěvy, které většinou přinášejí určité napětí, a silně se snižuje možnost popuzení i možnost podplácení dítěte. Dítě si dva světy svých rodičů lépe ve své mysli oddělí, nepřátelsky se mu nemíchají, a proto mu nepůsobí tolik vnitřních konfliktů.
3. Teprve na třetím místě klademe styk dítěte s otcem podle přesně stanovených pravidel a časového rozvrhu, který všichni samozřejmě přesně dodržují.
4. Jestliže ovšem styk dítěte je pro jednoho nebo pro oba rozvedené rodiče příležitostí manželský konflikt udržovat nebo dokonce prohlubovat, je to samozřejmě situace pro dítě krajně nepříznivá. Všechna snaha musí směřovat k tomu, aby vůbec nenastala!⁴⁶

2. 9. 8 CITLIVÝ VSTUP NÁHRADNÍHO RODIČE

Výzkum tzv. rizikových rodin a procesu porozvodové adaptace nám totiž ukázal jednu poměrně překvapivou skutečnost, že děti v hodnocení rodinných vztahů ještě za šest let po rozvodu projevovaly více pozitivních vztahů k vlastnímu otci, který z rodiny odešel, než k novému otci, který se do rodiny přizemnil. Nového partnera, obecně řečeno, lépe přijímají mladší děti, hůře děti starší. Jedinou osvědčenou zásadou v těchto případech je dopřát věcem čas a nespěchat, neboť u dítěte nejde o zcela přirozené budování citových vztahů, nýbrž o jejich přestavbu, přeměnu, přetvoření. A to je jistě náročná věc.

⁴⁶ DUNOVSKÝ, J. *Sociální pediatrie*. Praha: Grada Publishing, 1999. s. 217

2. 9. 9 UJASNIT DÍTĚTI SITUACI KOLEM ROZVODU

Řekli jsme už dříve, že rozvod je životní krizí i pro dítě, a že v něm vzbuzuje mnoho nejistot, napětí a úzkostí. Tyto nejistoty a úzkosti je třeba uvolnit, odstranit, odreagovat. **Nejspolehlivějším prostředkem k tomu, je aby dítě vědělo o tom, co se v rodině děje, aby bylo přijatelně informováno, aby si dovedlo věci vysvětlit.**

Jaké informace a kdy je dítěti podat, a to se nedá předepsat jako recept. To musí rodiče odhadnout podle toho, jak své dítě znají a jaké jsou okolnosti rozvodu. Informací na počátku nemusí být mnoho, ale musí být takové, aby se k nim mohlo později přidávat, ale nemusely se měnit.

Musíme také pomatovat na to, že se děti v situacích takto citově zatěžujících zpravidla tolik neptají, jako se vyptávají na nejrůznější zajímavé jevy a děje v přírodě nebo v nejbližším společenském okolí.

Proto nemůžeme čekat jenom na to, až dítě „projeví zájem“, ale sami musíme vyvinout určitou iniciativu. Hlavní zásadou ovšem je, aby to, co dítěti říkáme, bylo **přiměřené jeho chápavosti, aby to bylo podáno třeba s citovým doprovodem, ale upřímně, věcně a hlavně bez očerňování a nepřátelských výpadů vůči tomu druhému.**⁴⁷

⁴⁷ DUNOVSKÝ, J. *Sociální pediatrie*. Praha: Grada Publishing, 1999, s. 218, 219.

3 PRAKTICKÁ ČÁST

3. 1 CÍL PRAKTICKÉ ČÁSTI

Cílem praktické části je zjistit, do jaké míry je rozvodová problematika zatěžující pro děti a jak je možné děti v této oblasti chránit od negativních vlivů na jejich psychické a fyzické zdraví.

Zabývat se tím, do jaké míry se dopady rozvodového řízení projevují ve školní úspěšnosti dítěte, což by mělo objektivně potvrdit, jakou zátěží může být nešetrný rozvod pro děti.

Vycházet z předpokladu, že je nezbytné, aby bylo dítě více součástí rozvodového řízení, respektive aby bylo účastno na úpravě rodině-právních vztahů. Podpořit dobrý systém zdravé informovanosti ve vztahu k dítěti, což by mělo vést k jeho znalosti o budoucím uspořádání v rodině a vést tak k větší jistotě a pocitu bezpečí dítěte v období rozvratu manželství jeho rodičů, ale i dalších životních etap. Tento předpoklad nebude možné dobře naplnit bez zdravé komunikace a spolupráce rodičů.

Vycházet z předpokladu, že tohoto můžeme docílit snahou o respektování dítěte, vážně se zabývat jeho názory, přáními, ale i pochybnostmi. Dle toho pak postupovat v etapách rozvodového a porozvodového řízení.

Účelem je potvrdit, že způsob průběhu rozvodového řízení nemusí být pro dítě zatěžující a že je možno mu v mnohém ulehčit.

3. 2 STANOVENÍ PŘEDPOKLADŮ

Pro vypracování praktické části práce jsem si stanovila předpoklady, které byly východiskem získaných informací a zkušeností jednak z mé profese a jednak ze studia odborných pramenů.

- *Rozvod je zátěží pro dítě v každém věku*
- *60 % rodičů děti nedostatečně informuje o rozvodu. Není dostatečná míra informovanosti dítěte o budoucím rodinném uspořádání*
- *U 40% dětí v procesu rozvodového řízení dochází k poklesu školní úspěšnosti*

3. 4 POUŽITÉ METODY

Pro dobře a objektivně provedený výzkum je potřeba použít vhodné metody. Nezbytná je také anonymita prováděného výzkumu, což je jedním ze základních požadavků.

V praktické části bude možnost porovnávat různé kasuistiky a zvolenými metodami pak bude možné zjistit, zda a do jaké míry je rozvodová problematika pro děti zatěžující. Zda skutečně dochází k poklesu školní výkonnosti z důvodu rozvratu manželství rodičů dítěte. Bude rovněž možné stanovit míru účasti dětí a respektování jejich názoru.

Pro výzkum byly použity tyto metody:

➤ **OBSAHOVÁ ANALÝZA SPISOVÉ DOKUMENTACE**

- záznamů z pohovorů s dětmi, rodiči, učiteli a ostatními dotčenými osobami
- osobních dokumentů
- dokumentů, které jsou součástí soudního řízení
- zpráv ze strany školy, jiných institucí

➤ **KAZUISTIKA**

3. 4. 1 OBSAHOVÁ ANALÝZA SPISOVÉ DOKUMENTACE

K provedení výzkumu byla použita spisová dokumentace oddělení sociálně-právní ochrany dětí, jedná se konkrétně o spisy Ochrany mládeže „Om“. Viz. příloha č. 1

***Sociální administrace:** v současné době neexistuje jednotný systém dokumentace v sociální práci, ani popis její role v souvislosti s poskytováním služeb sociální pomoci. Ačkoliv záznamy o sociální práci musí být v některých bodech nutně odlišné a různorodé s ohledem na varietu sociálních situací klientů, přece je třeba hledat a*

*popsat to, co je pro dokumentaci sociální práce společné a zamyslet se nad faktory, které ovlivňují pořizování záznamů v orgánech a organizacích, kde se sociální práce provádí.*⁴⁸

Spis ochrany mládeže se skládá z části, kde se chronologicky shromažďují všechny důležité dokumenty, jako je soudní korespondence (předvolání – viz. příloha č. 2 , usnesení o ustanovení opatrovníka - viz. příloha č. 3, návrhy na úpravu poměrů pro dobu po a před rozvodem - viz. příloha č. 4, předběžná opatření, žádosti ze strany soudu, protokoly z jednání - viz. příloha č. 5, znalecké posudky apod.), dále zprávy a vyjádření, která slouží jako podklady pro rozhodnutí (zpráva ze školy, vyjádření – zpráva z vyšetření pedagogicko psychologické poradny aj.), další zprávy a vyjádření činěné ze strany orgánu sociálně-právní ochrany dětí – konkrétně kolizního opatrovníka v rozvodové situaci nezletilého dítěte - viz. příloha č. 6.

Záznam o sociální práci: *typický záznam o sociální práci má podle dosavadních zkušeností obsahovat:*

- *Sociální anamnézu*
- *Hodnocení sociální situace klienta*
- *Plán sociálních služeb, dávek, intervencí a zásahů*
- *Poznámky o průběhu sociální práce*
- *Závěrečné shrnutí, případně též předběžný návrh dalších podpůrných opatření*⁴⁹

Další částí spisové dokumentace je složka spisu, kde jsou zaznamenávány konkrétní úkony činěné orgánem sociálně-právní ochrany dítěte (místní šetření v rodině – viz. příloha č. 7, pohovory s dítětem jak v přirozeném prostředí – viz. příloha č. 8, tak v místě kanceláře pracovníka sociálně-právní ochrany dítěte – viz. příloha č. 6, pohovory s rodiči a dalšími zúčastněnými osobami, pohovory s učiteli dítěte a dalšími odborníky – lékaři, psychology apod., objevují se zde průběžné poznámky ze sociální práce, jako i v konkrétních krocích závěry a doporučení).

⁴⁸ NOVOSAD, L. *Základy teorie a metod sociální práce*. Liberec: Technická univerzita v Liberci, 2004, s. 29.

⁴⁹ NOVOSAD, L. *Základy teorie a metod sociální práce*. Liberec: Technická univerzita v Liberci, 2004, s. 30.

Jednou ze základních částí spisové dokumentace je také sociální záznam, kde se objevují data o dítěti a jeho rodině (osobní anamnéza, rodinná, sociální). Viz. příloha č. 9.

Součástí spisové dokumentace může být i spisová složka, která je neveřejná, musí být takto řádně označena. Obsahem této složky jsou velmi citlivé, osobní údaje, které žádají zvláštního zřetele utajení, mohou se tedy zveřejnit ve velmi výjimečných případech (trestní řízení). Obsahem takové složky může být anonymní oznámení, sdělení dotčených osob, odborné znalecké posudky, posudky z psychologického vyšetření, fotografie apod.

3. 4. 2 KAZUISTIKA

*K lepšímu pochopení a ilustraci určitého případu slouží také **případová studie (kazuistika)**, tj. studium jednotlivého případu, jeho popis a rozbor. Kazuistika může být tvořena kombinací několika metod najednou (anamnézy, pozorování, rozhovoru). Vykresluje případy atypické, hraniční, unikátní, tak i zcela typické s charakteristickými rysy.⁵⁰*

3. 5 POPIS A CHARAKTERISTIKA ZKOUMANÉHO VZORKU

Vzorek pro účely výzkumu tvořili rodiče a děti, kteří se ocitají v rozvodové situaci. Jednalo se o **děti ve věkové kategorii 11 – 15 let**. Bylo zkoumáno období rozvodu, kdy se projednává před konkrétním okresním soudem řízení o úpravě poměrů. Jednalo se o rodiny s dětmi, které jsou vedené v evidenci Městského úřadu v Jablonci nad Nisou v období roku 2007. Soudní řízení probíhalo před Okresním soudem v Jablonci nad Nisou.

Zkoumaný vzorek respondentů činí 20 dětí, tj. 100% (viz. tabulka č. 1).

⁵⁰ NOVOSAD, L. *Základy teorie a metod sociální práce*. Liberec: Technická univerzita v Liberci, 2004, s. 50.

Kategorie	počet	procenta
děti	20	100 %

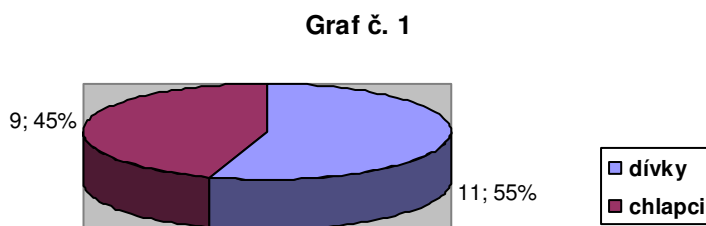
tabulka č. 1

Předpokládáme, že každé věkové období je pro dítě očitající se v rozvodové situaci těžké, avšak období prepubertální a pubertální má další svá specifika i pro děti z úplných a funkčních rodin, proto také předpokládáme, že toto období je pro zažití náročné situace jako rozvodu rodičů jedno z nejvíce zatěžujících a rizikových.

Věková kategorie dětí obsahovala jak dívky, tak chlapce (viz. tabulka č. 2 a Graf č. 1). Další podrobnější zkoumání zvláštností pohlaví nebyly předmětem zkoumání.

Kategorie	počet	procenta
chlapci	9	45 %
dívky	11	55 %

tabulka č. 2

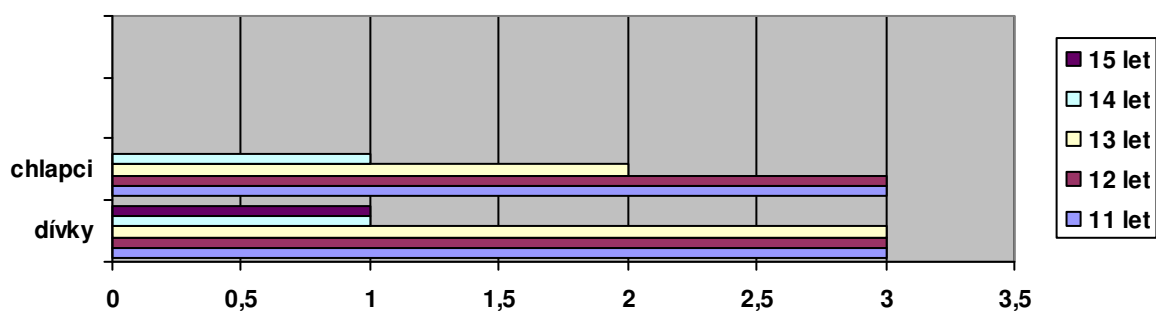

Pro úplnost podrobněji věk uveden v tabulce č. 3 a Grafu č. 2.

kategorie	věk				
	11 let	12 let	13 let	14 let	15 let
dívky	3	3	3	1	1
chlapci	3	3	2	1	

tabulka č. 3

Graf č. 2

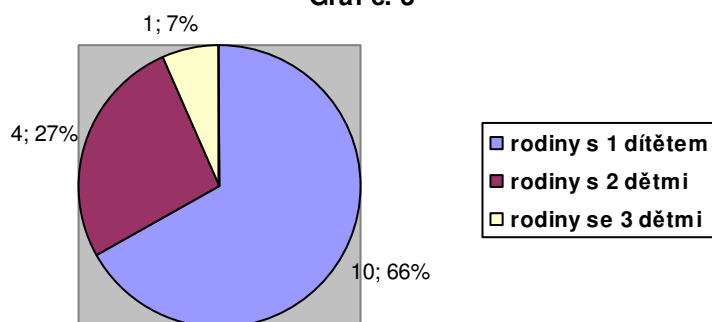

Jednalo se o výběr rodin s různým počtem dětí. **Celkem se jednalo o 15 rodin.** Rodiny s jedním dítětem byly zastoupeny v 10 případech, tedy 66 % ze zkoumaného vzorku. Rodiny se dvěma dětmi ve 4 případech, tedy 27 %. Rodiny se třemi dětmi v 1 případě, tedy v 7 % (viz. tabulka č. 4 a Graf č. 4). V případě rodiny se třemi dětmi nespadlo jedno z dětí do zkoumaného vzorku dětské věkové kategorie, jednalo se o dítě ve věku 8 let. To do zkoumaného vzorku nebylo zahrnuto (viz. tabulka č. 4).

	Počet rodin	Počet rodin v procentech	Počet dětí	Děti mimo kategorii
Rodiny s 1 dítětem	10	66 %	10	
Rodiny s 2 dětmi	4	27 %	8	
Rodiny se 3 dětmi	1	7 %	2	1

tabulka č. 4

Graf č. 3

Diskuze ke zjištění zkoumaného vzorku

Z popisu zkoumaného vzorku vyplývá, že ve věkové kategorii 11- 15 let byly zastoupeny děti v počtu 11 dívek a 10 chlapců. Z celkového vzorku bylo zastoupeno nejvíce rodin s jedním dítětem.

Pokud vezmeme tyto dvě hodnoty, tak lze toto zjištění vysvětlit následovně:

V období puberty dochází k ***uvolnění ze závislosti na rodičích*** a naopak k navazování vztahů k vrstevníkům obou pohlaví. Rodina bezesporu poskytuje dítěti pocit jistoty a bezpečí. Proces uvolňování dítěte z pout rodiny není snadný. To se potřebuje postupně osamostatňovat, ale zároveň si zachovat pozitivní vztah ke svým rodičům. To je bohužel v období manželského rozvratu jeho rodičů při všech konfliktech, které tento proces přináší, velmi nelehký úkol.

Sami rodiče by neměli vnímat, že dítě ztrácí a připoutávat si jej, prohlubovat závislost. Bohužel okolnosti v době rozvodu tyto tendence posilují. Období dospívání je náročné a přizpůsobit výchovný přístup není pro rodiče snadné. I oni prožívají v tomto ohledu ***nejistotu***.

Sami rodiče by se měli na tuto etapu připravit, postupně ***měnit svůj životní styl*** (denní rytmus), naplnění, které se ***do této doby soustředilo především na péči o dítě***.

3. 6 PRŮBĚH PRŮZKUMU

Vzhledem k povaze autorčiny profese mohla použít pro výzkum spisovou dokumentaci Oddělení sociálně-právní ochrany dětí při Humanitním odboru, Městského úřadu v Jablonci nad Nisou.

Zjištěná data pořízená ze spisové dokumentace Ochrany mládeže, která byla na Oddělení sociálně-právní ochrany dětí zaznamenána v průběhu roku 2007, a to od měsíce dubna do října; jednalo se o rodiny s dětmi jejichž věková hranice byla od 11 do 15 let. Za celý rok 2007 bylo evidováno 300 případů.

Data byla shromažďována ze spisové dokumentace, která obsahuje údaje o celkové situaci dítěte a jeho rodiny v procesu rozvodového řízení. Obsah jednotlivých případů se lišil obtížností dané problematiky a vzhledem k tomu i obsahem a rozsahem informací.

V některých případech nebyla součástí spisové dokumentace například zpráva třídního učitele dítěte, či pohovor s ním. Jednalo se o případy, kdy to nebylo potřebné. V minimální míře nebyl ve spisové dokumentaci zaznamenán rozhovor s dětmi.

3. 7 ZÍSKANÁ DATA A JEJICH INTERPRETACE

3. 7. 1 ZÍSKANÁ DATA

3. 7. 1. 1 Rozvod je zátěží v každém věku dítěte

Ze zkoumané spisové dokumentace výše uvedených rodin bylo pokaždé zaznamenáno, že rozvodová problematika se dětí nějakým způsobem dotýká a promítá se do jeho celkové pohody. Bylo čerpáno z vyjádření dětí, sociálních pracovníků, pedagogů, rodičů a dalších dotčených osob.

Pro objektivní zhodnocení byly použity pro výzkum případy, kdy bylo čerpáno z konkrétního vyjádření dítěte, popřípadě i dalších osob, které nebyly osobně dotčeny případem a jednalo se o odborníka v oblasti výchovy dítěte a rozvodové problematiky, jako například učitele dítěte, psychologa, soudního znalce z oboru pedopsychologie apod.

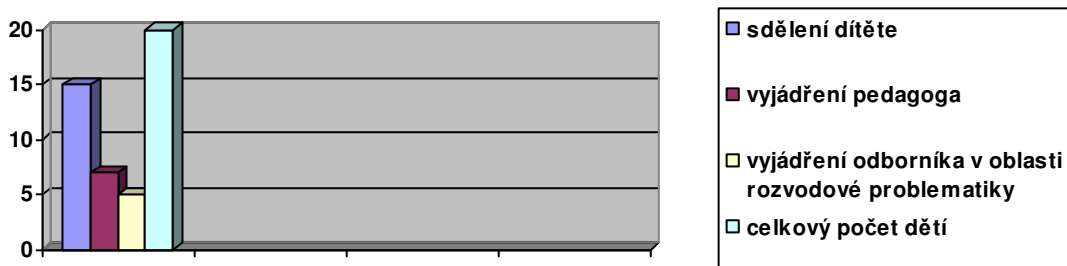
Do této části výzkumu nebyl zahrnut názor kolizního opatrovníka, který vždy konstatuje, že rozvodová situace je pro dítě zátěží (existují výjimečné situace, jako například řešení týrání a zneužívání dítěte, v tomto zkoumaném vzorku však takové případy zahrnuty nebyly).

Z výsledků prostudování spisové dokumentace vyplynulo, že ve většině případů se dítě vyjádřilo k rozvodové problematice v počtu 15 dětí. Obsahem těchto vyjádření byly negativní reakce dětí na rozvod rodičů. Z celkového počtu zkoumaného vzorku 20 dětí není u pěti dětí žádný záznam k jejich osobnímu názoru. Ve třech případech pak tento názor nahradilo vyjádření pedagoga. Pouze ve dvou případech nebyl znám objektivní názor na rozvodovou problematiku a prospěch dítěte. Z celkového počtu 20 dětí (15ti případů – 15 rodin) se k problematice vyjádřil v pěti případech odborník z oblasti rozvodové problematiky (viz. tabulka č. 5 a Graf č. 4).

Předmět sdělení	Objekt sdělení a počet případů			
	Dítě	Celkový počet vyjádření pedagoga	Pedagog nahrazující názor dítěte	Odborník v oblasti rozvodové problematiky
Rozvodová situace je pro dítě zátěží	15	7	3	5
Nezaznamenáno	5			

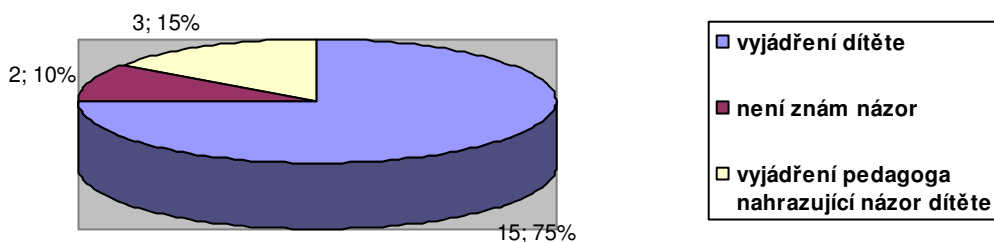
tabulka č. 5

Graf č. 4

Je zřejmé, že v 15 případech měly děti možnost se vyjádřit k rozvodové problematice, tj. 75%. Ve 2 případech nebyl znám žádný názor na postavení dítěte v rozvodové problematice, tj. 10 %. Ve 3 případech bylo nahrazeno vyjádřením pedagoga, které bylo obsaženo ve spisové dokumentaci, tj. 15% (viz. Graf. č. 5)

Graf č. 5

3. 7. 1. 2 Není podstatné, že dojde k rozvodu, ale jakým způsobem

Z výše zjištěných dat k problematice působení zátěže na dítě v období rozvodu je zřejmé, že rozvod je téměř vždy pro dítě zatěžující, mohlo by se tedy konstatovat, že je

důležité, že k rozvodu – rozpadu rodiny vůbec dojde. Předpokládáme však, že je velmi podstatné, ***jakým způsobem k rozvodu dojde.***

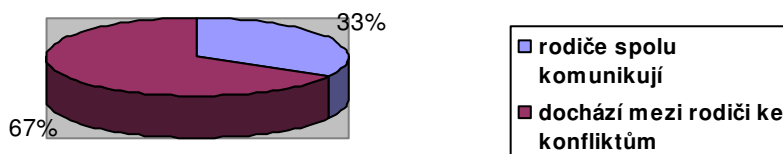
Získání následujících dat bylo zaměřeno na vztah mezi rodiči, na jejich schopnost řešit manželské spory adekvátně a odděleně od výchovy dítěte, nám poskytla informace, že ve většině případů se rodiče skutečně dopouští chyb.

Pro tuto část výzkumu byly formulovány následující skutečnosti:

- ***Dochází ke konfliktům mezi rodiči***
- ***Rodiče nekomunikují***
- ***Rodiče jsou schopni komunikovat***
- ***Rodiče komunikují o otázkách výchovy***
- ***Rodiče používají dítě jako prostředníka sporu***
- ***Bylo řešeno podezření na domácí násilí***
- ***Rodiče přijímají odbornou pomoc***

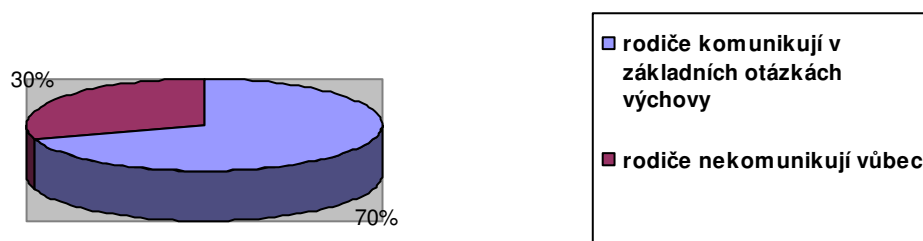
Z celkového počtu 15 rodin, tj. 100%, je 10 rodin, kde rodiče nejsou schopni se plně vyrovnat s rozvodovou situací a dochází mezi nimi k různým konfliktům, tj. 67%. V pěti případech jsou rodiče schopni mezi sebou dobře, zdravě komunikovat, tj. 33 % (viz tabulka č. 6 a Graf č. 6)

Graf č. 6

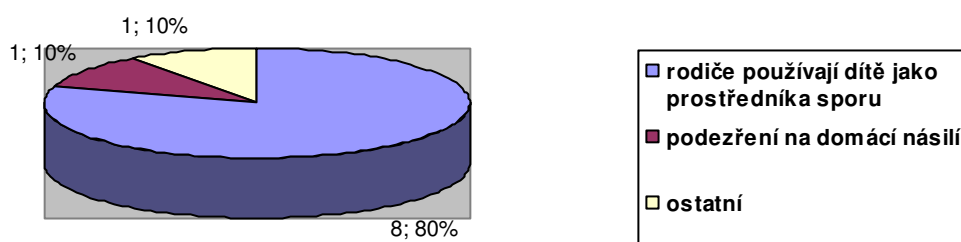
Z počtu 10 rodin, kde dochází mezi rodiči ke konfliktům, ve 3 případech rodiče mezi sebou nejsou schopni komunikovat vůbec, tj. 30% a v 7 případech komunikují pouze v základních otázkách výchovy jejich dítěte, tj. 70% (viz. Graf č. 7 a tabulka č. 6).

Graf č. 7

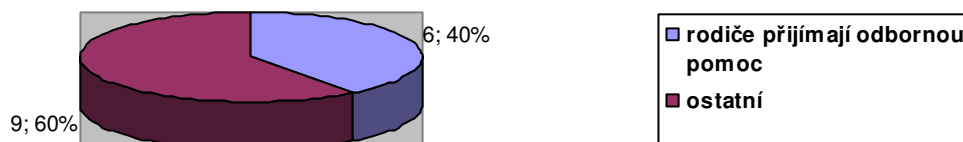
Bohužel ve velkém měřítku a různé intenzitě **používají rodiče dítě jako prostředníka rozvodového sporu**. Z počtu 10 rodin, kde dochází mezi rodiči ke konfliktům, je toto zaznamenáno v **8 případech, tj. 80%**. V 1 případě je pak sledováno podezření na domácí násilí, tj. 10% (viz. Graf č. 8 a tabulka č. 6).

Graf č. 8

Z celkového počtu 15 rodin v 6 případech, tj. 40%, rodiče přijímají odbornou pomoc v oblasti rozvodového poradenství (viz. Graf č. 9 a tabulka č. 6).

Graf č. 9

Vztah mezi rodiči	Počet případů (rodin)
Dochází ke konfliktům mezi rodiči	10
Rodiče nekomunikují	3
Rodiče jsou schopni komunikovat	5
Rodiče komunikují o otázkách výchovy	7
Rodiče používají dítě jako prostředníka sporu	8
Bylo řešeno podezření na domácí násilí	1
Rodiče přijímají odbornou pomoc	6

tabulka č. 6

K problematickému způsobu rozvodové situace vypovídá níže popsaná kazuistika, kde můžeme sledovat vážné okolnosti na straně psychické pohody dítěte:

Jedenáctiletý Jakub se ocitá v rozvodovém řízení jeho rodičů. Řeší se otázka úpravy poměrů. Fakticky výchova a péče rodičů, kteří již žijí odděleně, probíhá v režimu, v jakém se upravují poměry střídavé péče. Soudní spor je však vleklý, ani jeden z rodičů není dostatečně přesvědčen o výchovných kvalitách toho druhého. Mezi rodiči dochází ke stále zřetelnějším rozporům. Nefunguje žádná domluva, rodiče chovají k sobě nepřátelství, každý nezdar vidí jako záměrně míněný naschvál vůči tomu druhému ve snaze mu ublížit. K ubližování dochází především prostřednictvím syna Jakuba. Dochází k situacím, kdy se rodiče nedomluví ani na předání syna, ten to čím dál hůře snáší. Dojde k tomu, že otec syna odmítne předat matce, s tím, že syn potřebuje především klid. Matce vysvětluje, že se s ní další den domluví až bude situace méně vyhrocená a vše se bude dít bez přítomnosti syna. Matka si toto vysvětluje jako další naschvál otce. V době sporu je otec s nezletilým v domácnosti babičky (babičky ze strany matky). Matka napadá babičku, jak slovně, tak i fyzicky a dožaduje se vydání syna. Toto vše se děje za přítomnosti syna. Babička volá policii, že došlo k napadení. Policie v tomto případě bohužel neadekvátně zasahuje do rodiny a domlouvá otci i dítěti, že by měl být syn u matky. Policie se neobrací s prosbou o pomoc u orgánu sociálně-právní ochrany dětí ihned, přestože má 24 hodinovou pohotovostní službu a je oprávněný se k takovým situacím vyjadřovat. Další den v ranních hodinách se otec s dítětem dostavuje na oddělení orgánu sociálně-právní ochrany dětí. Hoch hovoří o samotě se sociální

pracovníci, vůbec nemohl spát, je velmi unavený, jediné co si přeje, aby už vše skončilo. Velmi ho to trápí. Viz. příloha č. 6 a příloha č. 11.

3. 7. 1. 3 Míra informovanosti dětí

Předpokládáme, že děti stále nejsou dobře informované o zamýšleném rozvodu rodičů a o rozvodovém řízení vůbec a následně o budoucím rodinném uspořádání. Jak již vyplývá z popsanych dat k předpokladu, že rozvod je zátěží pro dítě, ve většině případů se mohlo dítě vyjádřit k situaci rozvodu. Dítě bylo s rozvodovou problematikou do určité míry seznámeno, tedy bylo informováno.

Informovanost dítěte ze strany rodiny

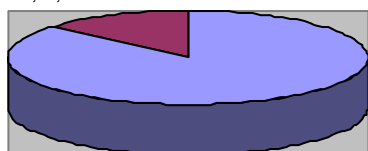
K tomuto předpokladu, jeho potvrzení, či vyvrácení, se budeme nejprve věnovat pouze informovanosti dítěte ze strany rodiny. Ve větší míře je zaznamenáno, že rodiče s dětmi o rozvodu hovořili, respektive nějakým způsobem hovořili. Ve **13 případech** z celkového počtu 15 rodin **rodiče s dětmi hovořili**, tedy v **87%**. Bohužel ve **2 případech pak vůbec ne**, tedy ve **13%** (viz. tabulka č. 7 a Graf č. 10).

	Počet rodin	procenta
Rodiče s dětmi o rozvodu hovořili	13	87%
Rodiče s dětmi o rozvodu nehovořili vůbec	2	13%

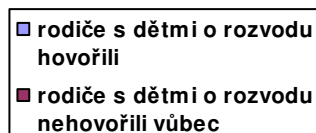
tabulka č. 7

Graf č. 10

počet rodin; 2; 13%

počet rodin; 13;
87%

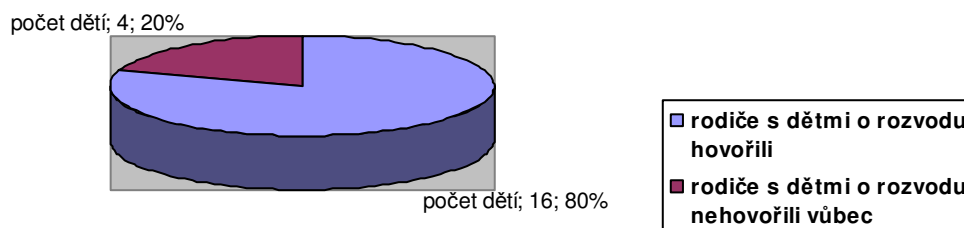

Konkrétně se jedná o **16 dětí** ze zkoumaného vzorku, se kterými **rodiče hovořili**, tedy **80%**, dále o **4 děti**, kterým se **informace o zamýšleném rozvodu rodičů vůbec nedostala**, tedy **20%** (viz. tabulka č. 8 a Graf č. 11).

	Počet dětí	procenta
Rodiče s dětmi o rozvodu hovořili	16	80%
Rodiče s dětmi o rozvodu nehovořili vůbec	4	20%

tabulka č. 8

Graf č. 11

Důvody, proč rodiče nechtějí své děti o rozvodu informovat jsou různé. Níže popsaná kazuistika nám vysvětluje, že tak rodiče mohou činit zdánlivě v dobré víře, lásce a ochraně zájmu dítěte:

Dospívající Jan je třináctiletý chlapec. Matka před prvním jednáním o úpravě výchovy a výživy pro dobu po rozvodu hovoří se sociální pracovnící. Sociální pracovnice se sdělení matky zjišťuje, že rodiče ještě o nastávajícím rozvodovém řízení se synem nehovořili. Chlapec tuší, že se něco děje, že manželství rodičů nefunguje, jak má. Sám však s matkou o problematice nehovoří, ona neví, jak mu to má říci, nechce mu ublížit a ještě ho dále stresovat. Již tak je chlapec v zátěži, kdy musí poslouchat každodenní hádky rodičů. Matka vysvětluje, že hoch je značně uzavřený. Rodiče mají představu, že rozvodovým řízením si projdou sami, a až vše odezní a bude i po právní stránce vyřešené, pak to chlapci nějak šetrně sdělí. Mají však představu, že takto své dítě uchrání od rozvodových konfliktů.

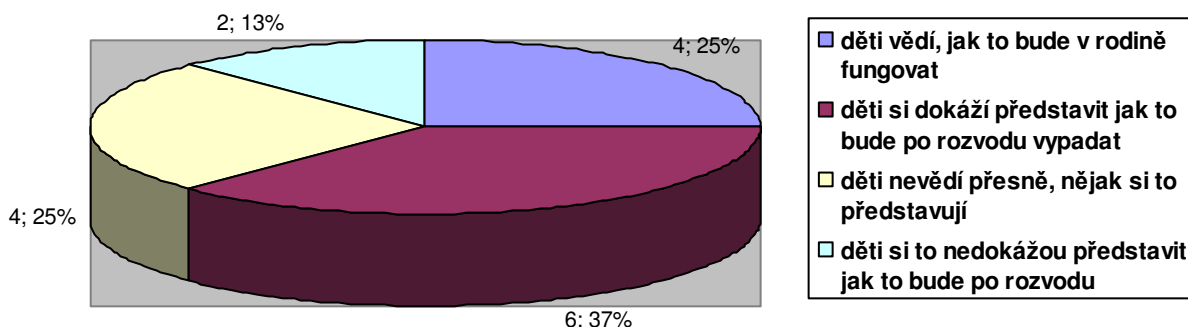
Je však dále nutné rozeznat jakým způsobem, tedy zda vysvětlení ze strany rodičů bylo pro dítě dostatečné pro pochopení dané situace a vyznání se v ní i do budoucna. Z provedené analýzy spisové dokumentace je patrné, že ve většině případů si děti dokáží představit nějaké rodinné uspořádání, ale není v tom jistota, jak to bude fungovat až situace nastane. Z počtu **16 dětí** víme, že **4 děti, tj. 25%, věděly, jak to bude v rodině fungovat i po rozvodu rodičů. 6 dětí, tj. 37%, si dokáže představit, jak to**

bude po rozvodu v rodině vypadat a ve 4 případech, tj. 25%, pak děti nevědí sice přesně, ale dle svých představ si porozvodovou situaci nějak vysvětlují. V počtu 2 dětí, tj. 13%, si nedokáží představit vůbec, jak to bude v rodině po rozvodu fungovat (viz. tabulka č. 9 a Graf č. 12)

Rodiče s dětmi o rozvodu hovořili	Počet dětí
Děti vědí, jak to bude v rodině do budoucna fungovat	4
Děti si dokáží představit, jak to bude po rozvodu vypadat	6
Děti nevědí přesně jaké bude rodinné uspořádání, dokáží si to dle svého úsudku představit	4
Nedokáží si představit, jak to bude v rodině po rozvodu	2
Celkový počet dětí	16

tabulka č. 9

Graf č. 12

Informovanost dítěte ze strany sociálního pracovníka

V této výzkumné části se budeme věnovat dětem a jejich informovanosti ze strany odborníků, kteří přicházejí do kontaktu s dítětem v období rozvodové problematiky. Zpravidla jimi jsou sociální pracovníci, kteří v právním zastoupení výkonu kolizního opatrovnictví mají přednostně hájit zájmy dětí.

Je třeba připomenout, že výzkum byl prováděn na oddělení sociálně-právní ochrany dětí v Jablonci nad Nisou. Jsou zde odborníci, specialisté, kteří si uvědomují důležitost respektování dítěte a důležitost informovat ho vzhledem k rozumové vyspělosti a

podstatných záležitostech, které se ho dotýkají. Přesto však toto není pokrýváno ve 100%, k čemuž přispívají další okolnosti, které s projednávaným případem nesouvisí (aktuální počet pracovníků, pracovní vytíženost, vysoká případovost, nevhodnost pohovoru s dítětem apod.).

Ve většině případů s dětmi sociální pracovník hovořil. Z počtu 20ti dětí hovořil s 15, tj. 75%. S 5 dětmi, tj. 25%, nehovořil pak vůbec (viz. tabulka č. 10 a Graf č. 13), jednalo se o 3 rodiny, tj. 20%. **Ve 12 rodinách, tj. 80 %, se pak sociální pracovník názorem dítěte zabýval** (viz. tabulka č. 11 a Graf č. 14).

	Počet dětí	procenta
Sociální pracovník s dítětem hovořil	15	75%
Sociální pracovník s dítětem nehovořil	5	25%

tabulka č. 10

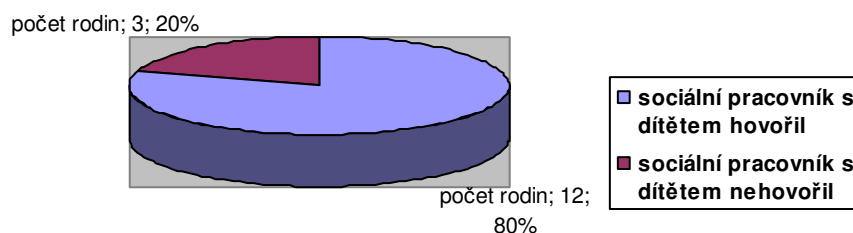
Graf č. 13

	Počet rodin	procenta
Sociální pracovník s dítětem hovořil	12	80%
Sociální pracovník s dítětem nehovořil	3	20%

tabulka č. 11

Graf č. 14

Pro úplnost by bylo vhodné zkoumat, jak děti tomuto pohovoru porozuměly, co si z něho s sebou odnesly, zda si byly schopné udělat jasnější představu o rodinném uspořádání a o rozvodu manželství jejich rodičů vůbec. Toto však již ze spisové dokumentace nelze vyčíst. Bylo by to možné zhodnotit s odstupem času, až po průběhu rozvodového řízení (řízení o úpravě poměrů k nezletilým dětem), zda se naplnila očekávání dítěte či ne. Takovou zpětnou vazbu však sociální pracovníci nemají. Pouze v případech, kdy dochází k opakování situace a z různých důvodů jsou ty samé děti zastupovány u soudu kolizními opatrovníky (v rámci změny výchovy, úpravy styku dítěte s druhým rodičem apod.), či přicházejí s radou o pomoc v doprovodu rodičů na oddělení sociálně-právní ochrany dětí.

3. 7. 1. 4 Pokles školní úspěšnosti dítěte v době rozvodu

Rozvodová problematika se vždy nějakým způsobem dítěte dotýká. Předpokládáme, že postihuje v různé míře mnoho aspektů života dítěte, jako i školní úspěšnost. Ne vždy však může být prokazatelné, že tato nepohoda, neúspěšnost, je důsledkem rozvodu. To nám uvádí i následující kazuistika:

Dvanáctileté děvče neprospívá ve škole. Manželství rodičů se rozpadá, probíhá soudní řízení o úpravě výchovy a výživy pro dobu před a po rozvodu. Otec nesouhlasí s rozvodem. Nevidí důvod rozvodu manželství, předpokládá, že se rozjitřené vztahy urovnají. Matka se s dcerou odstěhovala a trvá na rozvodu. Otec dokládá v rámci soudního řízení na školní neúspěšnosti a nedostatečném prospěchu dcery, že v zájmu dítěte by bylo urovnání situace a vzetí návrhu na rozvod zpět. Po provedeném dokazování je však konstatováno, že děvče neprospívalo ve škole i v minulosti, vždy mělo potíže s předměty ve škole, ve kterých je i nyní nedostatečná.

Zde nebylo potvrzeno, že důvodem školní neúspěšnosti byl rozvod manželství rodičů dítěte.

Na základě předpokladu, že dochází k poklesu školní úspěšnosti dětí v období rozvodu, byla položena výzkumná otázka, zda dochází u dětí:

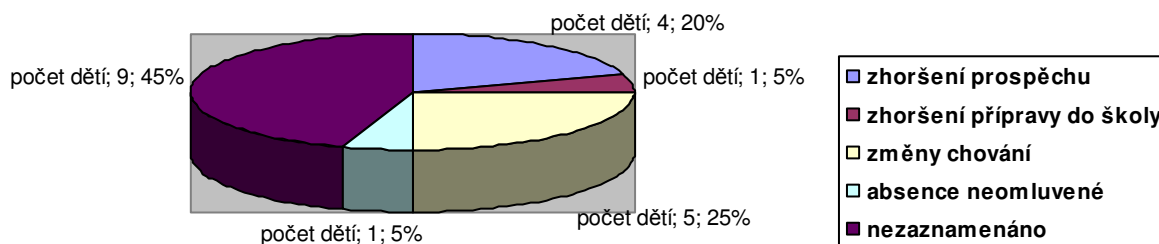
- *ke zhoršení prospěchu*
- *ke zhoršení školní přípravy*
- *ke změnám v chování*
- *k nárůstu absence*

Z položených otázek bylo v dokumentaci dětí zjištěno, že v počtu 20 respondentů došlo u **4, tj. 20%, ke zhoršení školního prospěchu**, z toho 1 dítě ve věku 11 let, 2 děti ve věku 12 let, 1 dítě ve 14 letech. Ve věku 12 let jsme zaznamenali **1 dítě, tj. 5%, ve zhoršení přípravy do školy**. Ke **změnám v chování došlo u 5 dětí, tj. 25%**, z toho jedno ve věku 11ti let, 12 let, dvě ve věku 13 let, jedno ve věku 14 let. K **absenci**, která **nebyla řádně omluvena**, došlo v **1 případě, tj. 5%** - u dítěte ve věku 15ti let. U **9 dětí, tj. 45%**, pak informace ke zhoršení, změnám školní úspěšnosti **nebyly zaznamenány** (viz. tabulka č. 12 a Graf č. 14).

	Počet dětí				celkem	
Věk dítěte	11 let	12 let	13 let	14 let	15 let	dětí
Zhoršení prospěchu	1	2		1		4
Zhoršení přípravy do školy		1				1
Změny chování	1	1	2	1		5
Absence neomluvené					1	1
Nezaznamenáno						9

tabulka č. 12

Graf č. 15

Můžeme dle znázorněného grafu sledovat, že do určité míry skutečně může docházet k poklesu školní úspěšnosti dítěte.

3. 7. 2 KAZUISTIKY DOKRESLUJÍCÍ POKLES ŠKOLNÍ ÚSPĚŠNOSTI DÍTĚTE

Pokles školní úspěšnosti dítěte lze dobře sledovat na těchto kazuistikách, kde byly rovněž položeny výzkumné otázky, že dochází u dětí:

- *ke zhoršení prospěchu*
- *ke zhoršení školní přípravy*
- *ke změnám v chování*
- *k nárůstu absence*

➤ **Kazuistika, na které lze prokázat, že dochází ke zhoršení prospěchu dítěte:**

U nezletilého Jakuba dochází k poklesu školního prospěchu. Chlapci je 11 let. Rodiče procházejí rozvodovým řízením. Soudní jednání se protahuje, dochází k jeho opakovanému odročování. Chlapec je ve školním kolektivu považován za premianta třídy, zároveň je však oblíben pro svou veselou a nekonfliktní povahu. Je usměvavý a přátelský, k třídní učitelce se chová velmi hezky. Ze sdělení třídního učitele však vyplývá, že v poslední době dochází k velikému poklesu prospěchu. Třídní učitelka ví o vlekém soudním řízení, umí si tento pokles vysvětlit. Chlapec není úspěšný, v některých předmětech se zhoršil i o dva stupně. Ke konci školního roku však hoch není klasifikován dle posledních velmi neuspokojivých výsledků. Matka se situací není spokojena, dokladuje, že vysvědčení hochu nekoresponduje se známkami a výkony hochu. Třídní učitelka však zaujímá profesionální postoj o hodnotí celkový výkon hochu a přihlíží k jeho aktuálnímu psychickému stavu. Viz. příloha č. 6

Diskuze: V této kazuistice již byly popisovány vážné potíže na straně dítěte v důsledku rozvratu manželství rodičů, které se ho dotýkají tak silně, že dochází k výraznému poklesu školní výkonnosti. Dle této kazuistiky můžeme usoudit, že u dítěte se jedná o celkové selhávání ve školním prospěchu.

➤ **Kazuistika, na které lze prokázat, že dochází ke zhoršení školní přípravy:**

Jirka je dvanáctiletý hoch. Rodiče procházejí rozvodovým řízením, kdy otec podal návrh na rozvod manželství a na úpravu poměrů s tím, že syna chce svěřit do jeho péče. Otec vidí toto jako nejvhodnější řešení za situace, kdy matka se neléčí ze své alkoholové závislosti a tato problematika dopadá na celou rodinu. Pokud je to možné, syn se raději pohybuje venku v partě kamarádů, se kterými hraje fotbal, doma se během odpoledne moc nezdržuje. Jirka vždy patřil mezi průměrné žáky. Od třídní učitelky je zjišťováno, že oproti loňskému roku se zhoršil z průměru 2,07 na 2,14 (nedostatečná z fyziky). Nedostatky třídní učitelka shledává hlavně v domácí přípravě pomůcek do školy. Chlapec však působí vyrovnaně, je přátelský a veselý. Učitelka ví, že ve volném čase se Jirka věnuje především sportu.

➤ **Kazuistika, na které lze prokázat, že dochází ke změnám v chování:**

Rodiče Andreje podali návrh na rozvod manželství v období manželského rozvratu, který doprovázejí nesčetné výčitky a obviňování. Chlapec se ocitá uprostřed manželského konfliktu. Matka se s hochem odstěhovala, aby zmírnila situaci. Hoch se s otcem stýká velmi intenzivně, to i ve všední dny, kdy u něj přespává a chodí odsud do školy. Vlastně se jedná o model případné střídavé výchovy. Střídavou péči otec navrhuje, matka s ní nesouhlasí, jelikož vidí, že toto uspořádání synovi nevyhovuje. Častý kontakt s otcem a matkou vyvolává další konflikty, kterým je hoch přítomen. Chlapec je seznámen se situací a chtěl by být v péči matky, k otci by pak chodil na rozšířené návštěvy dle dohody. Hoch toto otci sdělil, ten však zareagoval nesouhlasně, vyčítal Andrejovi, že ho nemá rád, že je nevďečný.

Po pohovoru s třídní učitelkou chlapce bylo zjištěno, že jeho prospěch je nadále výborný. Nevykazuje výkyvy, je snaživý, při vyučování klidný. Ve společnosti kamarádů přátelský a vcelku veselý, nestraní se kolektivu, je zdvořilý. O vztazích v rodině se nezmiňuje, vše si nechává v sobě. Je však patrné, že jeho pohoda se v poslední době

změnila. Již není tak usměvavý a bezprostřední, dalo by se říci, že je někdy nepozorný a hlavně chodí do školy velmi unavený.

Martinovi je 14 let. Matka podala návrh na rozvod manželství, kterému předcházela již dlouhodobý manželský nesoulad a následný rozvrat. Rodiče však žijí stále ve společné domácnosti. Martin bývá často uprostřed jejich konfliktu a dělá prostředníka mezi zneprátenými rodiči. Sám hodnotí, že by bylo lépe, pokud by se rodiče rozešli, takový stav se již nedá vydržet. Martin pobývá hodně času se svými kamarády, potulují se venku, často se stává, že domů chodí až v pozdních odpoledních až večerních hodinách. Martin se dopustil přestupku proti majetku, § 50 odst. 1 písm. a) zákona 200/90 Sb., o přestupcích, a to tím, že na oslavě narozenin se dopustil společně s jeho kamarádem krádeže. Došlo k projednání přestupku a přestupková komise rozhodla a uložila pokutu.

Diskuze: Tyto dvě různé kazuistiky dokládají, že může docházet ke změnám v chování u dítěte. První z nich sleduje změnu na straně psychické pohody chlapce, který je z konfliktu jeho rodičů tak unaven a vyčerpan, že si toho všímají i učitelé ve škole, kam hoch dochází. Ve druhém případě dochází ke změnám chování na straně dospívajícího chlapce, který se ocitá v manželském sporu. Rodiče svým chováním nezabezpečují synovi pocit bezpečného a stabilního domova. Hoch tak tráví veškerý svůj možný čas s kamarády v partě, kde dochází k jednání, které se neslučuje s normami společnosti.

➤ **Kazuistika, na které lze prokázat, že k dochází k nárůstu absence:**

Žaneta je dospívající dívka. Rodina žije v malém panelovém bytě. Dochází k rozvodu rodičů, kteří stále žijí ve společné domácnosti. K manželským rozepřím dochází téměř denně, někdy jsou intenzivnější a až do pozdních večerních hodin. Děvče nemůže v klidu spát, do školy pak chodí unavené, nemůže se soustředit. Třídním učitelem je konstatováno, že Žanety příprava do školy je velmi špatná, v poslední době téměř žádná. Děvčeti chybí domácí úkoly, jako i pomůcky. Prospěch dívky je podprůměrný, nikdy však nepatřila k dobře prospívající žákyni. Dívka sama situaci vnímá jako neúnosnou, sama se za svou špatnou prezentaci ve škole, jejíž intenzita se zesiluje, stydí, stává se, že do školy nedorazí vůbec.

Diskuze: Tento případ nám dokládá obavu, jak rodiče v období rozvodu mohou dětem jenom přitěžovat na jejich těžkostech v období dospívání. Postavení děvčete ve škole se

zhoršuje. V této náročné životní situaci navíc děvčeti hrozí, že bude ještě dále trestáno. Její prospěch se ještě více zhoršuje, je nebezpečí, že to již nebude moci napravit. Zřejmě zde nastane další postih za neomluvené absence. Doma jsou rodiče příliš zahlceni svým nepřátelstvím, než aby rozpoznali, že něco není v pořádku. Děvče tak nutně potřebuje pomoc. Ve škole se jí však také nedostává. Pokles jejího prospěchu není dostatečným impulzem toho, aby učitelé hledali příčiny. Naopak selhání v oblasti plnění si povinností, jako je řádná docházka do školy, se jen nabaluje na její neatraktivní roli neprospívající žákyně. Děvče tedy je zařazeno do role těch neprospívajících, dochází k nálepkování. Dívka nemá podporu a naopak jí je přisuzována role, která jí samotnou trápí. Velmi snadno však se může stát, že děvče na tuto zátěž bude reagovat neadekvátními způsoby.

3. 7. 3 VYHODNOCENÍ PŘEDPOKLADŮ

Po získání potřebných dat a jejich následné interpretaci můžeme zhodnotit, zda se předpoklady vyplnily, či nikoliv. Tedy postupně k jednotlivým předpokladům:

Předpoklad č. 1 zněl:

➤ Rozvod je zátěží pro dítě v každém věku

Předpokládali jsme, že rozvod je zátěží pro dítě v každém věku. Z provedeného výzkumu lze potvrdit, že se tento předpoklad vyplnil.

Bylo čerpáno z výpovědí dětí a pedagogů obsažené ve spisové dokumentaci. Pokud byly tyto údaje ve spisové dokumentaci zaznamenány, tak jejich obsah byl popisován negativními okolnostmi na straně psychické pohody dítěte a jeho prospěchu.

Z celkového počtu 20 dětí se **15 vyjádřilo k rozvodové problematice, tj. 75 %**. Ve dvou případech nebyl znám žádný názor na postavení dítěte v rozvodové problematice, tj. 10%. Ve **3 případech tento názor nahradilo vyjádření pedagoga, tj. 15%**.

Po vyhodnocení získaných dat můžeme konstatovat, že bylo zjištěno, že **v 90%** bylo zaznamenáno, že **dochází k zátěži dítěte v rozvodovém řízení**.

Předpoklad č. 2 zněl:

- **60 % rodičů děti nedostatečně informuje o rozvodu. Není dostatečná míra informovanosti dítěte o budoucím rodinném uspořádání**

Předpokládali jsme, že děti nejsou dostatečně informované o rozvodu, jako i o budoucím uspořádání rodiny. Míra této **neinformovanosti byla stanovena 60 %**.

Náš předpoklad se v základě nevyplnil. Rodiče většinou své děti informují o zamýšleném rozvodu. Toto bylo zjištěno u 16ti dětí z celkového počtu 20ti dětí. Tedy **v 80 % rodiče nějakým způsobem děti informují**.

To, že rodiče své děti o rozvodu informují neznamena, že je tak vyřešena otázka na straně dítěte. Není to tedy ukazatelem toho, že se dítě musí nutně orientovat v této problematice. Z toho důvodu bylo zkoumání získaných dat zaměřeno i na to, jak si porozvodovou problematiku děti představují, co si z poskytnutých informací rodiči (rodičem) odnesly.

Zde nevycházíme ze základního vzorku 20ti dětí, ale pouze z 16 dětí, jelikož ty byly o rozvodu ze strany rodičů informované. Z počtu 16ti dětí 4 věděly, jak to bude do budoucna v rodině fungovat. V počtu 2 dětí se v rozvodové nevyznaly, nedokázaly si představit, jak bude porozvodové uspořádání vypadat, V počtu 10ti dětí máme zaznamenáno, že nevědí přesně, ale dokáží si představit, co mohou očekávat.

To, že děti nejsou dostatečně informované a nejsou připraveny na budoucí rodinné uspořádání nám potvrzuje i obsah Záznamu o úkonech v příloze č. 8.

Z provedených zjištění je patrné, že pouze ve **4 případech, tj. 25%, děti přesně věděly co mohou očekávat** po procesu rozvodu jejich rodičů. Máme za to, že se v této problematice dokáží orientovat.

Informovanost ze strany sociálního pracovníka

Míra naplnění předpokladu o informovanosti dítěte se ve výzkumu zabývá informovaností ze strany rodičů. Autorka však považovala za nutné, aby zde zazněla i

míra informovanosti ze strany sociálního pracovníka, který bývá důležitou, leckdy klíčovou osobou v období rozvodu manželství jeho rodičů.

I zde můžeme potvrdit, že děti jsou informované. Ve většině případech byly děti informované, **u 5 dětí** z celkového počtu 20 dětí pak **nedostaly informace od sociálního pracovníka, tj. 25 %**.

Vzhledem k tomu, že se jedná o odborníky v této problematice, kteří mají narozdíl do rodičů v této situaci náležitý nadhled, a jak již bylo uvedeno, jedná se o osoby, které hrají klíčovou úlohu v postavení dítěte v rozvodovém procesu, nemělo by se zde objevovat ani 25%.

Je však dobré zvážit, že i v těchto 25% se mohou vyskytnout **aspekty důsledků, dopadů rozvodové problematiky na dítě** v takové míře, že informovanost dítěte nebyla možná, vhodná. Toto bylo zaznamenáno i ve spisové dokumentaci, což nám dokreslí příloha č. 10 záznamu o úkonech.

Předpoklad č. 3 zněl:

➤ **40% dětí v procesu rozvodovém řízení dochází k poklesu školní úspěšnosti**

Předpokládali jsme, že ve **40%** se dítěte rozvod dotýká natolik, že u něj **dochází k poklesu školní úspěšnosti**.

V 11 případech bylo zaznamenáno, že k poklesu **školní úspěšnosti u dítěte dochází**. Z celkového počtu 20ti dětí se jedná o **11 dětí, tj. 55 %**.

Z provedeného vyhodnocení dat tedy vyplynulo, že se předpoklad vyplnil v tom, že rozvod se skutečně dítěte dotýká tak, že to postihuje i jeho školní úspěšnost. V tomto případě však byla zjištěna větší míra této zátěže, než jak jsme původně předpokládali.

U 9 dětí, tj. 45%, nebyly informace o poklesu školní úspěšnosti ve spisové dokumentaci zaznamenány.

Pro zjištění, zda dochází u dítěte k poklesu školní úspěšnosti si autorka položila čtyři výzkumné otázky, které se většinou objevují v dokumentaci při zjišťování prospěchu dítěte, konkrétně školního prospěchu:

- zhoršení prospěchu
- zhoršení školní přípravy
- změny v chování
- nárůst absence

➤ **Není podstatné, že dojde k rozvodu, ale jakým způsobem**

Tento předpoklad nebyl zahrnut do výzkumné části práce, avšak autorka se jím zabývala, proto i tato data interpretovala a hodnotí je. Vzhledem k profesním zkušenostem autorky s rozvodovým procesem a postavením dítěte, se jevílo jako nutné se touto otázkou zabývat.

Je velmi důležité, jak se rodiče rozvádějí. Z interpretace získaných dat je patrné, že se ve většině z případů rodiče neumí vyrovnat s jejich novou a nelehkou situací. Je důležité, že máme zaznamenáno, že v 6 případech přijímají odbornou pomoc. Nutno říci, že dalším pohledem by pak bylo, do jaké míry pomoc přijímají, co si z poskytované pomoci odnášejí a zda se tím skutečně řídí, jako i v jaké fázi je pomoc poskytnuta.

Pokud tedy zhodnotíme, že **celkového počtu 15 rodin, tj. 100%**, je **10 rodin**, kde **rodiče mají problémy s komunikací, tj. 67%** a v **5 případech, tj. 33 %**, jsou **rodiče schopni mezi sebou komunikovat**, je to důležitý ukazatel pro zamyšlení se nad postavením dítěte v rozvodovém řízení jeho rodičů.

4 SHRnutí

Ze získaných dat praktické části bakalářské práce bylo objektivně potvrzeno, že rozvod *negativně postihuje školní úspěšnost dítěte*, a to dokonce ve větším množství, než jsme předpokládali. Při položení čtyř výzkumných otázek (zhoršení prospěchu, zhoršení školní přípravy, změny v chování, nárůst absence) byla v největší míře zastoupena otázka změny chování dítěte a dále zhoršení školní přípravy. Tedy nutně nemusí docházet u každého z dětí ke zhoršení školního prospěchu.

Tento předpoklad nám potvrzuje, že je nezbytně nutné věnovat zvláštnostem na straně dítěte, jako i různým změnám, náležitou pozornost. Jak bychom předpokládali, v první řadě by to měli být rodiče, kteří znají své dítě nejlépe a na tyto projevy by měli dobře a včas reagovat. Musíme však vycházet z aktuální situace rodičů, kdy se nacházejí v rozvodovém řízení. Rodiče sami se sebou, svým dalším životním směřováním, perspektivou do budoucna, mají značné problémy. Mohu se potýkat i s tím, že si musí své životní cíle přehodnotit a změnit. Rodiče mají své děti rádi a jistě myslí na jejich blaho, ale v této náročné životní situaci bohužel nemůžeme očekávat, že se vždy zachovají správně a s potřebným nadhledem. Je proto nutné, aby se v tomto ohledu angažovali odborníci. Nejde o to, aby zasahovali do intimity rodiny, či rodiče odsuzovali a vynášeli nad nimi soudy o nesprávném zacházení s dítětem a jejich špatném, chybném jednání. Je potřeba rodičům nabídnout pomocnou ruku. V tomto případě se může jednat o pedagoga, třídního učitele dítěte, který s ním přichází do každodenního styku a může ledajaké signály svědčící o nepohodě dítěte rozpoznat. Může pak pohovořit s dítětem, jako i s rodiči.

Rovněž předpoklad, že *rozvod je zátěží v každém věku dítěte* se vyplnil. Toto zjištění a vlastně potvrzení tolik celospolečensky skloňovaného negativního působení, by nás mělo vést k aktivnímu jednání. Výsledkem by mělo být to, aby se v možné míře zabránilo zátěži vyvíjené na dítě a to bychom mohli ušetřit dalším těžkostem. Konkrétně v této práci se jedná o období dospívání, které už samo o sobě nese svá specifika.

Pro vypracování bakalářské práce autorka v praktické části zvolila jako jeden z předpokladů *nedostatečnou informovanost ve směru k dítěti v období rozvodu*. Toto období je velice náročnou událostí v životě dítěte a měli bychom jí věnovat pozornost.

V procesu rozvodového řízení se může celkově dítě jevit jako silné, že tuto situaci vcelku dobře zvládá, ale to však nemusí znamenat, že je vše v pořádku. Pokud proces rozvodového řízení není veden šetrným způsobem, může to mít neblahé následky, které se mohou plně projevit až v dospělosti dítěte. Právě dostatek poskytnutých informací a jasný obsah povede k tomu, že se dítě bude dostatečně orientovat v rozvodu. Samotné dítě to jistě nezvládne, je to pro něj nová a nepříjemná situace a má potřebu se v ní nějak vyznat.

Na základě zjištěných informací a jejich zhodnocení se nám tento předpoklad nevyplnil, což je jistě pozitivní. Je dobré, že rodiče své děti informují. Nedostatky jsou však v obsahu sdělených informací.

V praktické části práce se autorka věnovala i informovanosti ze strany sociálního pracovníka, což se stanoveným předpokladem souvisí. Pokud totiž rodiče nejsou z nějakého důvodu schopni, či ochotni dítě informovat, je na sociálním pracovníkovi se této úlohy zhostit. Není to však míněno tak, že dítěti sdělí vše o okolnostech rozvodu jeho rodičů, naopak šetrně dítě na tento proces připraví. Musí vycházet ze znalostí v jakém je dítě aktuálním psychickým stavu a jeho osobnosti, charakterových vlastností. Vždy by mělo být ale zásadou, že rodič by se měl této často nemilé povinnosti ujmout jako první.

Nesmíme však zapomínat, že v rámci rozvodové problematiky, kdy je sociální pracovník ve velmi zodpovědném postavení, vystupuje za dítě v právních otázkách v oblasti jeho zájmu a měl by vždy s dítětem hovořit a znát jeho situaci.

Autorka se mírou poskytnutých informací dítěti věnovala z mnoha důvodů. Povinnost informovat děti nám ukládají právní normy. Základním důvodem, který vedl autorku k tomu zkoumat, jsou potřeby dítěte. Je to jistota, jejíž potřeba naopak v náročné životní situaci dítěte jako je rozvod jeho rodičů stoupá a neměla by být oslabována.

Jako další nezbytný aspekt rozvodového procesu na který nemůžeme zapomínat, je ***způsob, jakým se rodiče rozvádějí***. Jak přistupují k této etapě a zda se s ní dokážou vypořádat jako zralé osobnosti. Autorka zkoumala komunikaci rodičů. Především pak zdravá komunikace je důležitá pro to, aby rodiče dětem dokázali, že oni dva nemohou

z nějakého důvodu spolu být, ale milujícími rodiči zůstanou nadále. Tak jedině dítěti v tomto období pomohu a ušetřím ho případného pocitu, že ono je důsledkem nepřátelství, smutku a neštěstí jeho rodičů.

5 ZÁVĚR

Rozvod je v dnešní době běžným, normálním, jevem a u rodin s dětmi postihuje vysoké procento rozpadajících se manželství. Pokud bychom se měli dobrat k tomu, proč tomu tak je, jistě by to byl úkol nelehký, hledali bychom odpovědi v mnoha sociologických pramenech a to nejen v současnosti, ale i v daleké historii.

Práce byla zaměřena na dítě, které se ocitá v tomto procesu. Pohled autorky směřoval na aspekty vyskytující se okolo a během rozvodu. Byla snaha potvrdit, že rozvod se ve značné míře odráží na psychické pohodě dítěte. Hlavním důsledkem neprospěchu dítěte v tomto procesu jistě není samotná rozvodovost, ale způsob, jakým k němu dochází.

Hlavním cílem práce bylo zjištění, že rozvodová problematika se projevuje ve školní úspěšnosti dítěte. Jistě, že se nejedná o pouhé obavy autorky o prospěch dítěte ve škole jako takový, ale o objektivní potvrzení současného stavu postavení dítěte v rozvodu. Výsledky jsou velmi neuspokojivé a při současném stavu míry rozvodovosti hovoří o nutnosti vytvoření prevence a pomoci v těchto oblastech. V tomto ohledu si autorka dovolila věnovat kapitolu v navrhovaných opatření práce.

Z provedeného zpracování teoretického i praktického problému, jako i z profesních zkušeností, které autorka má, je jisté, že rozvod se vždy do jisté míry projeví na dítěti. Vždyť se přinejmenším rozcházejí jeho nejdůležitější a nejmilejší lidé, které ve svém životě má (a to nehovoříme o neskrytém nepřátelství a konfliktech, které se během rozvodu vyskytují). Rozvod se odráží na celkové psychické pohodě dítěte, tedy i na jeho každodenních činnostech. Dotýká se mnoha oblastí a právě jednou z nich je i školní úspěšnost. Může se jednat o mírný, nepatrný pokles dítěte, který si můžeme vysvětlit i jinými důvody (například aktuální zdravotní stav, motivace dítěte apod.). Může se jednat i o výrazný pokles školní úspěšnosti, kde je prokazatelné zhoršení dítěte, které svědčí o zamyšlení se nad jeho situací a to jak ve směru k jeho rodičům, tak odborníkům, kteří s těmito dětmi přicházejí do styku.

6 NAVRHOVANÁ OPATŘENÍ

Rozvod je pro dítě přinejmenším nepříjemnou událostí. Sociální pracovníci, psychologové a pedagogové a další dotčení odborníci citují ve svých zprávách, vyjádřeních, že rozvod se dítěte dotýká, dítě tento stav snáší špatně, rodiče spolu nekomunikují, či nezdravě komunikují, a ubližují tak především dítěti. Tento fakt máme potvrzen i v mnoha výborných odborných pramenech a nalézáme zde i množství doporučení co dělat, naopak čeho se vyvarovat, aby vše proběhlo co nejšetrněji ve směru k dítěti. To můžeme naléznout i v teoretickém zpracování bakalářské práce, kde jsou doporučení, jak předcházet negativním následkům rozvodu.

Autorka vytvořila možná navrhovaná opatření a rozdělila doporučení do několika oblastí:

- Oblast každodenního života
- Oblast odborného poradenství
- Oblast právní

6.1 OBLAST KAŽDODENNÍHO ŽIVOTA

Dětský svět

Rodiče, rodinní příslušníci, i odborníci, kteří se profesně setkávají s dětmi, by měli dostávat alespoň základní informace o dítěti. O dítěti, jeho potřebách, vývoji a především důležitosti rodiny, která by měla splňovat pokrytí potřeb dítěte. Jistota, bezpečí a láska by měly být ty, na které by se nemělo zapomínat.

Mezilidské vztahy

Dbát důraz na komunikaci jako takovou, umění komunikace a umění řešení různých situací, které život a naše každodenní aktivity přináší.

Tato informovanost se může dát formou osvěty na úrovni médií, odborných zdrojů, ale i odborných pracovníků (dobré zkušenosti jsou s různými propagačními materiály, letáky, přednáškami jak pro odborníky, tak veřejnost apod).

6. 2 OBLAST ODBORNÉHO PORADENSTVÍ

O této oblasti odborné pomoci se již autorka zmínila v závěru práce. Přesto by ji ráda věnovala pozornost i v této kapitole.

Sít' odborného poradenství v rámci problematiky manželského nesouladu, rozpadu manželství, rozvodů, mezilidských vztahů, máme v rámci ČR zajištěnou dobře. Je tu státní i nestátní aparát, zabývající se různými aspekty této problematiky. Nedostatek však autorka vidí i zde, a to především v pokrytí těchto služeb v jednotlivých regionech. Některé služby chybí v rámci regionu a snižuje se jejich dostupnost, jinde není dostatečná kapacita na naplnění poptávky. Zde se jistě nacházejí standardy dobře poskytované pomoci, služby, která by měla být včasná a odborná v kolizi.

Pokud bychom se zaměřili na odborné poradenství, které poskytují **sociální pracovníci**, tak po zpracování teoretického problému této práce můžeme usoudit, že mají značné možnosti k poskytnutí pomoci rodinám s dětmi. Sociální pracovníci bývají prvním článkem možné pomoci, tuto fázi by pak měli rozvíjet a po zhodnocení na základě jejich zkušeností a odborných znalostí ji poskytnout, či zprostředkovat dál.

Pokud bychom se drželi základních ustanovení zákona, kterými se tito odborníci řídí, je to především, že by měli činit kroky k obnově narušených funkcí v rodině. Je pravdou, že je to velice široký pojem.

Jako důležité opatření by autorka viděla, že sami sociální pracovníci by měli disponovat určitými osobnostními předpoklady a rovněž by se měli dostatečně vzdělávat a být flexibilní. Není to jednoduché. Pokud vezmeme v úvahu, že rozvodový a porozvodový proces může trvat i roky, sociální pracovník může ztrácet potřebný nadhled.

Sociální pracovníci, kteří působí v oblasti dětských práv, tedy i rozvodové problematiky, jsou specialisté z řad oddělení sociálně-právní ochrany dětí. Jako negativní autorka vidí, že těchto je nedostatek a stále se jeví, že jim svěřené agendy jsou značně rozsáhlé. V některých regionech dokonce dochází ke kumulacím funkcí a to jistě s sebou nese rizika dostatečné erudovanosti a komplexního zajištění takové pomoci. Bylo by vhodné uvažovat nad tím, zda by neměli fungovat agendy odborníků -

sociálních pracovníků, psychologů apod., kteří se zabývají pouze rozvodovou problematikou.

Do této oblasti bychom měli zahrnout i další odborníky, kteří se při výkonu své profese setkávají s dětmi. Jsou jimi například ***pedagogičtí pracovníci***, kteří se s dětmi z rozvodového konfliktu jejich rodičů setkávají denně ve škole a případně i při dalších zájmových aktivitách. Mají spousty informací o dítěti a leckdy mohou mít děti k jejich učitelům důvěru. Učitelé pak bývají ti, kteří mohou dítěti v této náročné životní situaci pomoci.

Rovněž další specialisty zahrnujeme do této oblasti, jsou to například ***pediatři a pedopsychologé***.

Je potřebné hovořit o doporučení využít odborného poradenství ze strany ***poraden pro mezilidské vztahy***. Zde působí specialisté, ***psychologové, terapeuti***, kteří pracují především s rodiči, případně dalšími rodinnými příslušníky.

Hlavním a nezbytným úkolem pro zajištění efektivního opatření na ochranu dítěte, jeho psychické a fyzické pohody je v tomto ohledu ***propojení a zajištění spolupráce těchto odborníků***.

6. 3. OBLAST PRÁVNÍ

Autorka se domnívá, že ČR má dobře vytvořený systém právních pramenů, které řeší dětská práva a postavení dítěte ve společnosti. V případě, že rozvodová problematika, manželský konflikt, značně zasahuje dětskou psychiku, je na místě tyto normy aplikovat. Pouze nekonstatovat, že dítěti rozvodové řízení působí značnou zátěž či ho může poškozovat, či poškozuje, ale aktivně pracovat s právními normami a prosazovat je. Může se jednat o různé návrhy, doporučení ve směru k výkonu justice, ale i provedení důkazních prostředků apod. Sám sociální pracovník může například zasáhnout a v odůvodnitelných případech rozhodnout o povinnosti rodiče něco vykonat, omezit apod.

Je zcela správné, mělo by to tak fungovat i nadále, že na soudech působí opatrovnická oddělení, která se zabývají péčí o nezletilé děti. Zde působí soudci, kteří se touto problematikou zabývají. Jsou specialisté v oblasti právních aspektů rozvodové

problematiky, ale rovněž se zabývají psychologií, pedopsychologií, mezilidskými vztahy. Zde je však stále nedostatečnost v oblasti flexibilitnosti, rychlosti v rozhodování. Je vysoká případovost na jednoho soudce a dochází k průtahům soudních řízení, což není zpravidla dobré pro jejich účastníky, především pak pro děti.

7 SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ

- ❖ DUNOVSKÝ, J. *Sociální pediatrie*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, 1999. ISBN 80-7169-254-9.
- ❖ *Edice úplných znění*. Ostrava: Sagit, 2006. ISBN 80-7208-598-0.
- ❖ HARTL, P., HARTLOVÁ, H. *Psychologický slovník*. 1. vyd. Praha: Portál, 2000. ISBN 80-7178-303-X.
- ❖ HOLUB, M., NOVÁ, H. *Zákon o rodině*. 3. vyd. Praha: Linde, 1998. ISBN 80-7201-0903-X.
- ❖ LANGMEIER, J., KREJČÍŘOVÁ, D. *Vývojová psychologie*. 3. vyd. Praha: Grada Publishing, 1998. ISBN 80-7169-195-X.
- ❖ MATĚJČEK, Z. *Dítě a rodina v psychologickém poradenství*. 1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1992. ISBN 80-04-25236-2.
- ❖ MATĚJČEK, Z., DYTRYCH, Z. *Krizové situace očima dítěte*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing a. s., 2002. ISBN 80-247-0332-7.
- ❖ MATOUŠEK, O. *Metody a řízení sociální práce*. 1. vyd. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-548-2.
- ❖ NOVOSAD, L. *Základy teorie a metod sociální práce*. 1. vyd. Liberec: Technická univerzita v Liberci, 2004. ISBN 80-7083-890-6.
- ❖ NOVOTNÁ, V., BURDOVÁ, E., BRABENEC, F. *Zákon o sociálně-právní ochraně dětí*. Praha: Linde, 2000. ISBN 80-86131-26-2.
- ❖ PLAŇAVA, I. *Jak se (ne)rozvádět*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, 1994. ISBN 80-7169-11296-1.
- ❖ *Spisová dokumentace Om Městského úřadu v Jablonci nad Nisou*
- ❖ SVOBODA, M., KREJČÍŘOVÁ, D., VÁGNEROVÁ, M. *Psychodiagnostika dětí a dospívajících*. 1. vyd. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-545-8.
- ❖ ŠPECIÁNOVÁ, Š. *Ochrana týraného a zneužívaného dítěte*. Praha: Linde, 2003. ISBN 80-86131-44-0.
- ❖ ŠVINGALOVÁ, D., PEŠATOVÁ, I. *Uvedení do výzkumu a metodika bakalářské práce*. 1. vyd. Liberec: Technická univerzita v Liberci, 2006. ISBN 80-7372-046-9.
- ❖ WARSHAK, R. *Revoluce v porozvodové péči o děti*. 1. vyd. Praha: Portál, 1996. ISBN 80-7178-089-8.

8 SEZNAM PŘÍLOH

Příloha č. 1 - Spis OM (ochrany mládeže), (viz. text – s. 43)

Příloha č. 2 - Předvolání k jednání (viz. text – s. 44)

Příloha č. 3 - Usnesení o ustanovení opatrovníka (viz. text – str. 44)

Příloha č. 4 - Návrh na úpravu rodičovské zodpovědnosti (viz. text – str. 44)

Příloha č. 5 - Protokol o jednání (přední strana), (viz. text – str. 44)

Příloha č. 6 - Zpráva kolizního opatrovníka (viz. text – str. 44, str. 54, str. 60)

Příloha č. 7 - Záznam o úkonech (šetření v rodině), (viz. text – str. 44)

Příloha č. 8 - Záznam o úkonech (pohovor s nezl. dítětem v místě bydliště), (viz. text – str. 44, str. 64)

Příloha č. 9 - Sociální záznam (viz. text – str. 45)

Příloha č. 10 - Záznam o úkonech (pohovor s nezl. dítětem), (viz. text – str. 65)

Příloha č. 11 - Oznámení PČR – domácí násilí (viz. text – str. 54)

Původ příloh:

Přílohy byly pořízeny ze spisové dokumentace Om (ochrany mládeže) – vedené na Městském úřadě v Jablonci nad Nisou, Humanitním odboru, Oddělení sociálně-právní ochrany dětí.